

Den augustæiske sekularindskrift – tekst og kontekst; tekst og oversættelse med indledning, kommentar og noter

af Karen Fog Rasmussen.

Indholdsfortegnelse.

Indledning	2
Tekst og oversættelse	5
Oversigt over indskriften	23
Carmen Saeculare	26
Valerius Maximus	33
Censorinus	36
Phlegon	42
Res Gestae, Sueton, Dio Cassius	45
Fotos af indskriften	48
Kommentar	50
Noter	69
Litteraturliste	91

Indledning

Den augustæiske periode har lige siden antikken været genstand for helt exceptionel stor interesse, og alt fra arkæologiske levn til litterære kilder er blevet gennemanalyseret igen og igen. Også sekularlegene i år 17 f.v.t. er blevet omtalt *en passant* som et udtryk for den augustæiske tidsånd. Hovedkilden til disse lege — otte fragmenter af indskriften, der i 1890 blev fundet på Tiberbredden i Rom — har dog kun sjældent fået den opmærksomhed, som dens helt enestående karakter berettiger den til. Det er noget ganske unikt, at vi i forbindelse med en religiøs begivenhed i antikken har bevaret en så detaljeret oversigt over de enkelte ritualer, nedskrevet på tidspunktet for begivenheden og opstillet og fundet på det sted, hvor legene fandt sted.

Indskriften består — foreløbig — af 12 fragmenter. Fragmenterne A (kun bevaret i afskrift) og E har været kendt siden det 16. århundrede. E, der er gengivet som en lys gipsafstøbning på fotoet fig. 2, befinder sig nu i Vatikanets indskriftssamling. Fragmenterne B og C befinder sig i depot på Uffizierne i Firenze, mens de otte sidste fragmenter D-M kan ses på Termemuseet i Rom, inv. nr. 1023. Alt afhængig af, hvor mange fragmenter, der mangler i indskriftens top, må søjlen have haft en højde på mellem 3 og 4 m. I 1891 publicerede Theodor Mommsen som den første indskriften, og hans udgave har dannet grundlag for alle senere udgivelser. I 1930 blev der fundet yderligere nogle fragmenter af den indskrift, som kejser Septimius Severus opsatte efter fejringen af sine sekularlege i 204. De to indskrifter har mange parallelle formuleringer, og de nye fund betød, at visse af Mommsens rekonstruktioner måtte forkastes. Iohannes Baptista Pighi publicerede i 1941 begge indskrifter med de rettelser, som de nye severiske fragmenter gav anledning til. Først i 2002 kom der endnu en komplet udgivelse af indskriften, denne gang af Bärbel Schnegg-Köhler, der i sin monografi *Die augusteischen Säkularspiele* behandler samtlige kilder til legene. Hun bidrager med enkelte helt nye og væsentlige rekonstruktionsforsøg (se slutnoterne til oversættelsen), men pga. manglende paralleltekst forkaster hun også nogle af de rekonstruktioner, som Mommsen og Pighi har foretaget udelukkende af hensyn til indskriftens læselighed. Min oversættelse følger på alle væsentlige punkter Schnegg-Köhlers, dog har jeg på et enkelt punkt foretaget en original konjektur. Af overskuelighedsgrunde afsluttes tekstafsnittet med en oversigt over indskriftens indhold.

Da det er mit håb, at indskriften — såvel den latinske tekst som oversættelsen — kan bruges som udgangspunkt for diskussioner af den augustæiske religionspolitik og også i forbindelse med drøftelser af senere tiders samspil mellem religion og politik, fx i undervisningsforløb i gymnasieskolen, inddrager jeg i kommentardelen supplerende kilder til de augustæiske sekularlege. Ved at sammenholde disse kilders informationer om legene forsøger jeg endvidere at gøre op med de sidste hundrede års fremherskende vurdering af Augustus' sekularlege som udelukkende en propagandistisk jubelfest, der skulle markere en ny gylden tidsalder, som profeteret af især digteren Vergil i nationaleposet *Æneiden*.

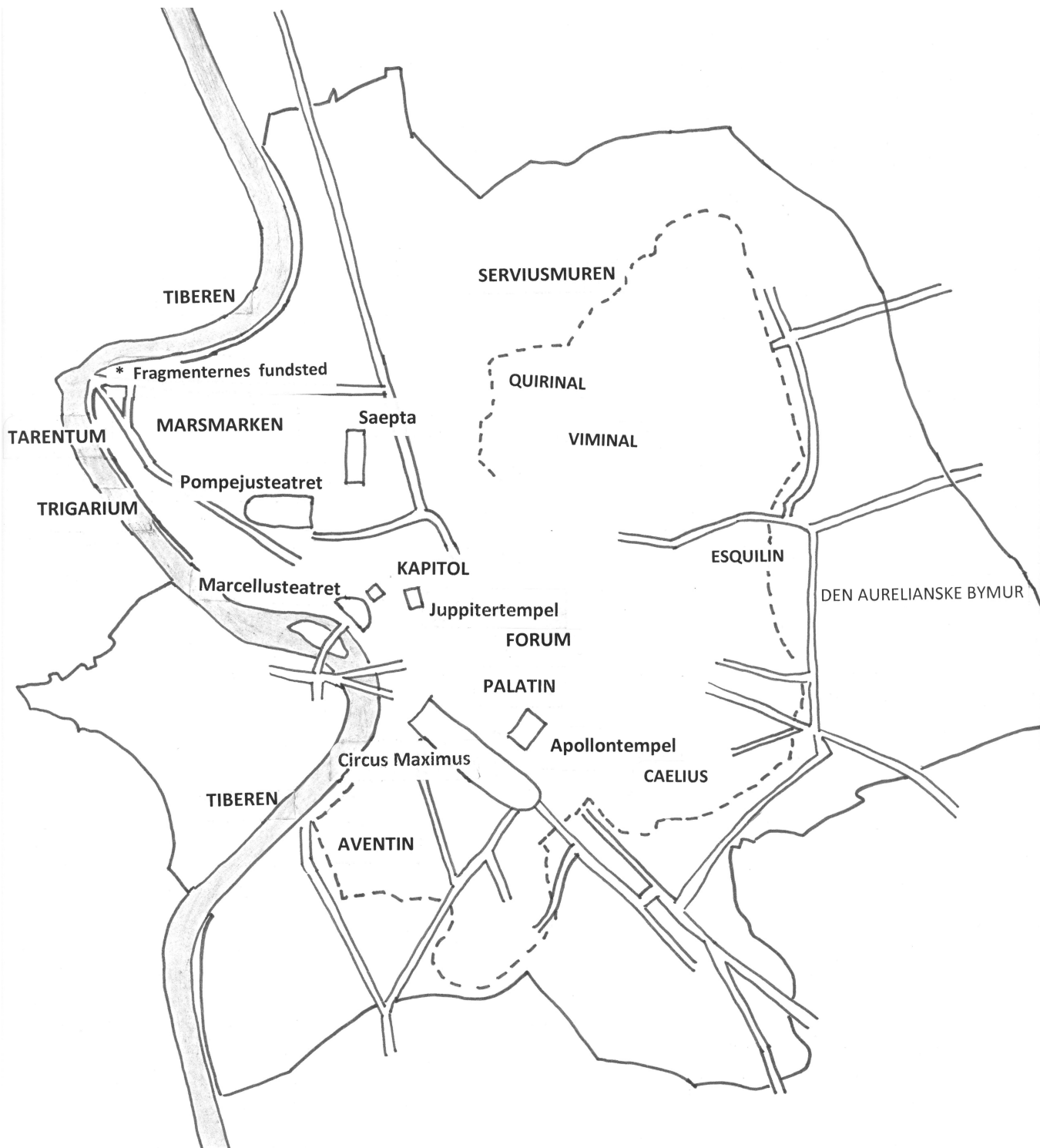

Fig. 1: Kort over Rom med angivelse af de lokaliteter, der nævnes i teksten.

[COMMENTARIUM LUDORUM SAECULARIUM QVINTORUM]

Fragment A+B

- 1 [Quod P. Lentulus Cn. Lentulus] co(n)s(ules) v(erba) f(e)cerunt de lucari
ludorum sa[ec]ularium de quibus proxime decretum esset
2 [uti sequenti anno] fierent q(uod) d(e) e(a) r(e) f(ieri) p(lacuerit) d(e) e(a)
r(e) i(ta) c(ensuerunt) uti quoniam <in> ant(i)queis libreis non invenitur
qua summa soliti
3 [sint locare ludos] saeculares XV vir(i)) sacr(is) faciund(is) in summa
constitu[a]tur quae sacerdotum conlegis et quae nuper
4 [...pro ludis] quos pro salute Caesaris fecerunt lucaris nomine cons[ti]tuta
est uti co(n)s(ules) praetoribus quei aerario
5 [praesu]nt inperent uti eam pecuniam dandam adtribuendam [cu]rent
6 [sequenti] anno C. Silano C. Furnio co(n)s(ulibus) a(n)te d(iem) XIII
K(alendas) Mart(ias) sena[t]us consultum factum est ut quae opus
7 [...sac]rificium saeculare locarentur in ea verba quae infra scripta sunt
8 [Eodemque die in curia I]ulia scribendo adfuer(unt) M. Iunius M. f(ilius)
Sab(atina tribu) Silanus, Cn. Corn[eli]us L. f(ilius)...] Lentulus
9 [...]rinus C. Asinius Cn. F(ilius) [A]rn(iensi tribu) Pollio L. Vinic[ius] M.
f(ilius) Pob(lilia tribu)...]
10 [...ludo]s saeculares[...]

Fragment C

- 1 [...op]ort[e]re q(uod) d(e) e(a)
2 [r(e) f(ieri) p(lacuerit) d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuerunt)... pecu]nia quae per
ludos
3 [...uti co(n)s(ules) iis]dem rebus pr(aetoribus) qui aerario praesunt
4 [...inperent uti eam] pecuniam dandam adtribuend(am) curent
5 [...Imp(erator) Caesar Aug]ustus mag(ister) xv vir(or)um s(acris) f(aciundis)
cum collegis L. Censorino
6 [...C. Norbano Fl]acco M. Coceio Nerva C. Sentio Saturnino
7 [M. Fufio Strigone L. Arruntio C. Asinio Gallo M. Claudio Marcello] Q.
Tuberone D. Laelio Balbo C. Rebilo
8 [M. Messalla Messalino]
9 [...]am Apollinem Latonam Dianam matremq(ue)

- 10 [...Diove]m Herculemque victores Diovem Stato[rem]
 11 [...ce]terosque deos deasque immortalis omn[es]
 12 [...quae in] collegio egimus quaeque porro aximus[...]
 13 [...no]bis populo plebeique Romanae mili[tiae domique]
 14 [...bene verr]uncent bonaque ea dem[um sient p(opulo) R(omano)
 Quiritibus]
 15 [...] audie[ntiam ...]
 16 [...ce]ntesimo e[t decimo anno]
 17 [...ludorum saecula]rium [...]

Fragment D

- 1 [...XV vir(??) s(acris)] f(acundis) vo[s]
 2 [...]re si rit[...]
 3 [...bi]ni chori qu[...]
 4 [...nocte quo]i dies inluci[scet k(alendis) Iun(iis)...]
 5 [...ad a(nte) d(iem) III no]n(as) Iun(ias) vos [...]
 6 [...i]ubeatis [...]
 7 [...]Iun(ias) bene atque diligen[ter...]
 8 [...omnes liber]os petere iubeatis ieisqu[e...]
 9 [...]n in Capitolium ante aed[em Iovis Optimi Maximi...]
 10 [...ante aedem D]ianaе bene frequentesque [...]
 11 [...]s deisque milicheis frugum [primitias conferre...]
 12 *vacat*
 13 [...dili]genterque memineritis litibu[s...]
 14 [...] audientiam [...]
 15 [...ut convenient ad e]a sacrificial denuntiatum [erit...]
 16 [...K(alendis) Iun(iis) et a(nte) d(iem) IIII]Non(as) Iun(ias) et a(nte)
 d(iem) III
 Non(as) Iun(ias) noct[u...]
 17 [...]maiores ann(os) XXV natae qui[bus...]
 18 [...conveni]re in Capitolium ubi et res divina f[...]
 19 [...] adsint
 20 [...] pueros virginesque patrimos matrim[osque...]
 21 [ad carmen can]endum chorosque habendos frequentes [...]
 22 [...ite]mque ad ea sacrificial atque ad eos ludos paran[dos...]
 23 [diligen]ter meminerint

- 24 [Eode]m die edictum propositum est in haec verba [...XV vir(i) s(acris) f(aciundis) dic(unt)...]
- 25 [s]acrificium saeculare ludosque qui centesimo et d[ecimo] anno...]
- 26 quae more exemploque maiorum in contione p[alam...]
- 27 ...mus uti si qui a contione afuissent aut non sat[is intellexissent...]
- 28 cognoscerent quid quemque eorum quoque d[ie...]
- 29 Isdem co(n)s(ulibus) isdem mag(istris) XV vir(or)um s(acris) f(aciundis) ad collegium [relatum est]
- 30 purgamenta dari et fruges accipi colle<g>io [...in Capitolino ante aedem Iovis optimi]
- 31 maximi et ante aedem Iovis Tonantis et [... in Palatio ante aedem]
- 32 Apollinis et in portico eius fruges autem i[...ante aedem Dianae in Aventino et]
- 33 in portico eius.
- 34 Censuerunt autem ut singuleis tr[...]
- 35 fruges acciperent bini itemqu[e...]
- 36 omnes convenirent deinde ter[ni...]
- 37 Isdem co(n)s(ulibus) a(n)te d(iem) VIII K(alendas) Apr(iles) pro aede[.....]
- 38 De hac re videbatur faciund[um.....]
- 39 Loedi feriae sellisternia pe[r noctes tres et dies totidem..... a]

Fragment D (fortsat) og (fra linje 51) E og (fra linje 55) F

- 40 collegio edicti sunt ie[i celebrabuntur ...a nocte]
- 41 quod dies inluciscet K(alendis) I[un(iis)...ad a(n)te d(iem) III]
- 42 Nonas Iun(ias) quod que[mque.....]
- 43 Item de hac re visum est uti[.....]
- 44 M. Agrippa L. Censorinus [...]
- 45 M. Lollius L. Aruntiu[s.....]
- 46 Edictum propositum est [in haec verba:.....XV vir(i) s(acris) f(aciundis) dic(unt)...]
- 47 Quo minore molestia [.....]
- 48 a(n)te d(iem) V K(alendas) Iun(ias) suffim[enta.....a(n)te d(iem)]
- 49 IIII aut a(n)te d(iem) III aut p[ridie] K(alendas) Iun(ias).....]

- 50 A(nte) d(iem) X K(alendas) Iun(ias) in saeptis [Iulis...scribendo
adfuer(unt).....Q.]
- 51 Aemilius Lepi[du]s L. Cestius L. Petronius Ruf[us]..... et senatus
consultum
factum est:.....]
- 52 Quod C. Silanus [co(n)s(ul)] v(erba) f(ecit) ludos saecularis post complur[es
calamitates.....Imp(eratore) Caesare]
- 53 August(o) et M. A[grip]pa tribunic(ia) potestate futuros quos [quod
spectare quam plurimos convenit]
- 54 propter re[ligione]m atq[ue] etiam quod tali spectaculo [nemo iterum
intererit...lu]
- 55 dorum eo[rum dieb]us qui nondum sunt maritati sin[e fraude
sua...q(uod) d(e)
e(a) r(e) f(ieri) p(lacuerit) d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuerunt) uti quoniam
ludi ei]
- 56 religio[nis] causa sun[t in]stituti neque ultra quam semel ulli mo[r]taliu[m]
eos
spectare licet...ludos]
- 57 quos [ma]g(istri) XV vir(or)um s(acris) f(aciundis) [ed]ent s(ine) f(raude)
s(ua) spectare liceat iis qui lege de marita[ndis ordinibus tenentur].
- 58 Eodemque die ibidem sc(ribendo) [id]em adfuer(runt) et senatus consultum
factum
es[t:]
- 59 Quod C. Silanus co(n)s(ul) v(erba) f(ecit) pe[r]tiner[e] ad conservandam
memoriam
tantae r[eligionis]...commentarium ludorum]
- 60 saecularium in colum[n]am aheneam et marmoream inscribi st[...]
- 61 eo loco ubi ludi futuri [s]int q(uod) d(e) e(a) r(e) f(ieri) p(lacuerit) d(e)
e(a) r(e)
i(ta) c(ensuerunt) uti co(n)s(ul) a(lter) a(mbo)ve ad f[uturam] memoriam
tantae
religionis columnam]
- 62 aheneam et alteram marmoream in quibus commentari[um] ludorum
inscriptum
sit eo loco ubi futuri sint]
- 63 locent praetoribusque q(ui) [a(erario)] p(raesunt) inperent uti
redemptoribus
ea[m pecuniam dandam adtribuendam curent] vacat
- 64 vacat A(nte) d(iem) VIII K(alendas) Iun(ias) edic[t]um propositum est:
vacat
XV vir(i) s(acris) f(aciundis) dic(unt): vacat

- 65 Commone faciundos homin[e]s existumavimus ut omnes libe[ri...qui
suffimenta]
- 66 peterent ne amplius quam [se]mel coniugesque[...]
- 67 a(nte) d(iem) VII aut V K(alendas) Iun(ias) a[...]

Fragment F (fortsat) samt (fra linje 96) I og (fra linje 97) H og (fra linje 99) G

- 68 suffitique ad ludos venire[nt...]
- 69 generatim conferrent tri[bunalibus...]
- 71 Mulieres quoque quae sellist[ernia habebunt]
- 72 sternere oportere ab ea pr[...]
- 73 Quae feminae et qui pueri sibi [...]
- 74 rent eos separatim a cetera [... ad aedem]
- 75 Opis in Capitolio positum erit [...]
- 76 Suffimenta ut erat constitu[m...]
- 77 A(nte) d(iem) IV K(alendas) <Iun(ias)> quibus edictum erat loce[.....]
- 78 Matronas quibus denuntiatur e[rat...]
- 79 in Capitolium convenire[.....]
- 80 B(onum) f(actum) matres familiae quibus con[.....in]
- 81 Capitolio ab h(ora) I sint ut so[llemnia sellisternia habeant.....]
- 82 A(nte) d(iem) III K(alendas) Iun(ias) eodem modo fruges [accipere]
- 83 Ludos Latinos saeculares committem[us.....a(nte) d(iem)...]
- 84 K(alendas) Iun(ias) noctis h(ora) II.
- 85 Item ludos Latinos committem[us.....]
- 86 Item cum ad caerimonias sacro[rum.....]
- 87 certiores esse volumus omnes m[.....]
- 88 aenatores in funere canere [solitos...]
- 89 Prid(ie) K(alendas) Iun(ias) ut superiore biduo f[ruges accipere...]
- 90 Nocte insequenti in campo ad Tib[erim deis Moeris Imp(erator) Caesar
Augustus
inmolavit agnas feminas IX]
- 91 prodigivas Achivo ritu eodem[que modo capras feminas IX prodigivas;
precatu est hoc modo:]
- 92 Moerae uti vobis in illeis libr[eis scriptum est quarum rerum ergo quodque
melius siet p(opulo) R(omano) Quiritibus vobis IX]

- 93 agnis feminis et IX capris femi[nis propriis sacrum fiat; vos quaeso
procorque
uti vos imperium maiestatemque p(opuli) R(omani)]
- 94 Quiritium duelli domique au[xitis utique semper Latinus
obtemperassit,..sempiter]
- 95 nam victoriam valetudine[m p(opulo) R(omano) Quiritibus duitis,
faveatisque
p(opulo) R(omano) Quiritibus legionibusque p(opuli) R(omani)]
- 96 Quiritium, remque p(ublicam) populi R(omani) [Quiritium salvam
servetis
maiolemque faxitis, uti sitis] volentes pr[opitia p(opulo) R(omano)]
- 97 Quiritibus XV vir(or)um collegi[o mihi domo familiaeque, uti huius]
sacrifice
acceptrices sitis VIII agnarum
- 98 feminarum et VIII capraru[m feminarum propri]arum inmolandarum;
harum rerum ergo macte hac agna femina
- 99 inmolanda estote fitote [volentes]propitiae p(opulo) R(omano)
Quiritibus XV
vir(or)um collegio mihi domo familiae...
- 100 Ludique noctu sacrificio[co]nfecto sunt commissi in scaena quoi theatrum
adiectum non fuit nullis positis
- 101 sedilibus centumque et X ma]tronae quibus denuntiatum erat XV
virorum
verbis sellisternia habuerunt

Fragmenterne G, H og K samt (fra linje 138) M og (fra linje 150) L

- 129 Quiritium remque public[cam p(opuli) R(omani) Quiritium salvam
serve
maiolemque faxis, uti sies volens propitia p(opulo) R(omano)]
- 130 Quiritibus XV vir(is) s(acris) f(aciundis) no[bis domibus
familiis...matres
familias CX p(opuli) R(omani)]
- 131 Quiritium nuptae geni[bus nixae, precamur, oramus, obsecramus].
- 132 Ad atallam fuerunt M. A[grippa.....]
- 133 Ludi ut pridie facti sunt [.....]
- 134 Noctu autem ad Tiberim [suem plenam propriam prodigivam Terrae matri
Achivo ritu inmolavit Imp(erator)]
- 135 Caesar Augustus; precat[us est hoc modo:....]

- 136 Terra mater uti tibi in ill[is libris scriptum est, quarumque rerum ergo quodque
melius siet p(opulo) R(omano) Quiritibus]
- 137 uti tibi sue plena propri[a sacrum fiat; te quaeso precorque; c]etera [uti supra].
- 138 Matronae sellisternia h[abuerunt...ludi facti]sunt.
- 139 A(nte) d(iem) III Non(as) Iun(ias) in Palatio [Apollini et Dianae]sacrificium fecerunt Imp(erator) Caesar Augustus M. A[grippa libeis VIII]
- 140 popanis VIII pthoibus VII[II; preca]tique sunt ita:
- 141 Apollo uti tibi in illis libri[s sc]riptum est, quarumque rerum ergo quodque melius siet p(opulo) R(omano) Quir[itibus]
- 142 uti tibi VIII popanis et V[III] libeis et VIII pthoibus sacrum fiat; te quaeso precorque; cetera uti s[up]ra.
- 143 Apollo uti te popanis dat[is] bona prece precatus sum eiusdem rei ergo macte heis libis libandis esto
- 144 fito volens propitius.
- 145 Idem in pthoibus.
- 146 Eisdem verbis Dianam.
- 147 Sacrificioque perfecto pueri [X]XVII quibus denuntiatus erat patrimi et matrimi et puellae totidem carmen cecinerunt. Eo[de]mque modo in Capitolio.
- 148 Carmen composuit Q. Hor[at]ius Flaccus.
- 149 XV vir(i) adfuerunt Imp(erator) Ca[e]sar M. Agrippa Q. Lepidus Potitus Mesalla C. Stolo C. Scaevola C. Sosius C. Norbanus M. Cocceius M. Lollius C. Sentius M. Strigo L. Arruntius C. Assinius M. Marcellus D. Laelius Q. Tubero C. Rebilus M[es]salla Messallinus.
- 150 Ludis scaenicis dimissis h(ora)[.....]iuxta eum locum ubi sacrificium erat factum superioribus noctibus et
- 151 Theatrum positum et sc[ae]na metae positae quadrigaeq(ue) sunt missae et desultores misit Potitus Messalla.
- 152 Edictumque propositum est in haec verba: XV vir(i) s(acris) f(aciundis) dic(unt)
- 156 Ludos quos honorarios dierum VII adiecimus ludis sollemnibus committimus Nonis Iun(ii) Latinos in theatro

- 157 ligneo quod est ad Tiberim h(ora) II Graecos thymelicos in theatro
Pompei
 h(ora) III Graecos asti[cos i]n thea[thro quod est]
158 in circo Flaminio h(ora) I[III]

Fragment L (fortsat)

- 159 Intermisso die qui fuit p[ri(ie) non(as) Iun(ias).....]
160 Nonis Iun(iis) ludi sunt com[missi quos honorarios dierum VII ludis
sollemnibus
 adiecti sunt Latini in]
161 theatro ligneo Graeci thy[melici in theatro Pompei Graeci astici in
theatre quod
est in circo Flaminio]
162 A(nte) d(iem) III eid(us) Iun(ias) edictum propo[situm est in haec verba:
XV vir(i)
 s(acris) f(aciundis) dic(unt)]
163 Pr(idie) eid(us) Iun(ias) venationem dabi[mus.....]
164 Pr(idie) eid(us) <Iun(ias)> pompa praelata puer[...]
165 M. Agrippa quadrigas [misit.....]
166 Haec omnia peracta sunt XV [vir(is) s(acris) f(aciundis): Imp(eratore)
Caesare
 Augusto M. Agrippa L. Censorino Q. Lepido Potito Messalla]
167 Cn. Pompeio C. Stolone C S[caevola C. Sosio C. Norbano M. Cocceio
M. Lollio
 C. Sentio M. Strigone L. Arruntio]
168 [[C. Asinio Gallo]] M. Mar[cello D. Laelio Q. Tuberone C. Rebilo
Messalla
 Messallino]

OPTEGNELSER VEDRØRENDE DE FEMTE SEKULARLEGE*¹

Fragment A+B

- 1 Konsulerne Publius Lentulus og Gnæus Lentulus har besluttet følgende angående
 den nyligt vedtagne bekostning af sekularlegene:
- 2 * at de skal afholdes det følgende år, og eftersom der i de gamle bøger ikke findes nogen
 anvisning på, mod hvilket beløb
- 3 * femtenmandskollegiet plejer at modtage forpagtningen af sekularlegene, har
 konsulerne foreslået, at det bliver besluttet at fastsætte samme beløb, som for nylig
 blev fastsat for det præsteskab,
- 4 * der stod for afholdelsen af legene for kejserens velbefindende. Desuden skal
 konsulerne give prætorerne, som har ansvaret for statskassen, ordre til,
- 5 at de skal sørge for, at disse penge bliver udbetalt og tildelt.
- 6 * Det følgende år under konsulerne Gaius Silanus og Gaius Furnius blev der d. 17.
 februar truffet en senatsbeslutning om, at hvad der er nødvendigt...
- 7 * sekularlegene bliver forpagtet med de ord, som er beskrevet nedenfor:.....
- 8 * Ved nedskrivningen af senatsbeslutningen samme dag i Curia Julia var følgende til
 stede: Marcus Iunius Silanus, søn af Marcus fra triben Sabatina, Gnæus Cornelius
 Lentulus, søn af Lucius, fra triben ...
- 9 * ...rinus, Caius Asinius Pollio, søn af Gnæus, fra triben Arniensis, Lucius Vinicius,
 søn af Marcus, fra triben Poblilia,...
- 10 * sekularlegene...

Fragment C

- 1 ...[hvad] der er nødvendigt i denne anledning
- 2 ...har [senatorerne] besluttet således: ...pengene, som for [sekular]legene ...

1. Til linjer, der er markeret med *, findes der en slutnote til oversættelse eller indhold

- 3 ...at konsulerne i samme anledning giver prætorerne, som har ansvaret for statskassen,
4 ...ordre til, at de skal sørge for, at disse penge bliver udbetalt og tildelt.
5 * ...Imperator Cæsar Augustus,
6 ...Gaius Norbanus Flaccus, Marcus Cocceius Nerva, Gaius Sentius Saturninus,
7 ...Marcus Fufius Strigo, Lucius Arruntius, Gaius Asinius Gallus, Marcus Claudius
Marcellus, Quintus Tubero, Decimus Laelius Balbus, Gaius Rebilus
8 ...Marcus Messalla Messallinus
9 * ...Apollon, Leto, Diana og moder...
10 ...og den sejrende Herkules og Juppiter, der værner vor by og vort rige...
11 ...og alle de andre udødelige guder og gudinder...
12 ...de ting, som vi i kollegiet har udført og fremdeles vil udføre..
13 ...må blive til lykke for os og for det romerske folk og dets almuestand i krig og
fred...
14 ...og må endelig heldet følge det romerske folk og dets borgere...
15 * ...kundgjorde...
16 ...i det ethundrede og tiende år...
17 ...sekularlege...

Fragment D

- 1 * ...I, medlemmer af femtenmandskollegiet,...
2 ...hvis ritualet...
3 ...to kor...
4 ...om natten, efter hvilken dagen d. ... juni gryr...
5 ...indtil d. 3 juni ... I ...
6 * ...skal I give jeres tilladelse...
7 ...juni grundigt og omhyggeligt...
8 ...skal I tilkalde alle frie borgere og give jeres tilladelse ogdem...
9 ...op på Kapitol foran Juppiter Optimus Maximus' tempel...
10 ...foran Dianas tempel grundigt og i stort tal...
11 * ...bringe de milde guder førsteafgrøder...
12 *tom linje*
13 * ...og I skal huske nøje påretslige stridigheder....
14 * ...hør godt efter...
15 ...vil blive meddelt, at de samles til disse offerceremonier...

- 16 ...om natten før den 1. juni og [om dagen] d. 2. juni samt om natten før
d. 3. juni...
- 17 ...kvinder ældre end 25 år, for hvem...
- 18 ...skal mødes på Kapitol, hvor også offerceremonien...
- 19 ...er til stede...
- 20 * ...drengene og jomfruer, hvis far og mor er i live...
- 21 * ...for at synge hymnen og opføre talrige kordanse...
- 22 ...og ligeledes for at forberede disse ofringer og disse festlege...
- 23 ...skal de huske omhyggeligt på.
- 24 * Den samme dag blev der kundgjort et edikt med følgende ordlyd:
femtenmandskollegiet beslutter: ...
- 25 * sekularofringen og legene, der hvert 110. år...
- 26 * som efter forfædrenes skik og forbillede skal offentliggøres på et møde...
- 27 vi, at hvis nogen ikke har været til stede ved mødet og ikke har erfaret
tilstrækkeligt...
- 28 at de bliver underrettet om, hvad hver enkelt af dem på denne dag..
- 29 * Under de samme konsulere og de samme medlemmer af
femtenmandskollegiet er føl-
gende forslag blevet lagt frem til afgørelse:
- 30 * at der bliver fordelt renselsesmidler, og at kollegiet tager imod
afgrøder.....på
Kapitol foran Juppiter Optimus
- 31 Maximustemplet og foran Juppiter Tonanstemplet.....og på Palatin
foran
- 32 Apollontemplet og i dettes søjlehal, mens afgrøderne.....foran
Dianatemplet på
Aventin og
- 33 i dettes søjlehal.
- 34 De har imidlertid besluttet, at..... af enkeltpersoner.....
- 35 og at de to og to skal modtage afgrøder og ligeledes
- 36 alle skal dernæst samles tre og tre.....
- 37 * Den 25. marts i de samme konsulers embedsperiode.....i templets
forhal.....
- 38 Hvad denne sag angår, forekom det rigtigt at gøre.....
- 39 * Lege, festdage, gudindemåltider i tre nætter og lige så mange dage... ..

Fragment D (fortsat) og (fra linje 51) E og (fra linje 55) F

- 40 er der af kollegiet udstedt et edikt om, at disse skal fejres fra natten

- 41 efter hvilken dagen den 1. juni gryr.....indtil
 42 den 3. juni, hvilkethver enkelt.
 43 Hvad denne sag angår, er det ligeledes besluttet, at.....
 44 * Marcus Agrippa, Lucius Censorinus.....
 45 Marcus Lollius, Lucius Arruntius.....
 46 Der er blevet kundgjort et edikt med følgende ordlyd:
 femtenmandskollegiet for
 religiøse anliggender beslutter:
 47 * Fortil mindst mulig gene.....
 48 d. 28. maj.....røgelse.....
 49 d. 29., 30. eller 31. maj.....
 50 * D. 23. maj i Saepta Julia.....var følgende personer tilstede ved
 nedskrivningen:Quintus
 51 Aemilius Lepidus, Lucius Cestius, Lucius Petronius Rufus.....og denne
 senatsbeslutning blev udstedt:
 52 * Konsul Gaius Silanus har besluttet, at efter adskillige ulykkelige
 hændelser skal der
 finde sekularlege sted på foranledning af Imperator Cæsar
 53 * Augustus og Marcus Agrippa, der har tribunmyndighed, og eftersom
 religiøse
 forpligtelser kræver, at så mange som muligt overværer legene,
 54 og fordi ingen vil kunne deltage i sådanne festligheder igen, og at
 55 på de dage, hvor legene finder sted, skal også mænd, der uforskyldt er
 ugifte, have
 lov til at deltage. Efter at der var blevet rettet forespørgsel til senatorerne
 i dette
 anliggende, har disse besluttet,
 56 at eftersom legene blev indstiftet af hensyn til religiøse forpligtelser, og
 det ikke er
 tilladt for nogen dødelig mere end én gang at overvære de lege,
 57 * som femtenmandskollegiet for religiøse anliggender foranstalter, skal de,
 som ellers
 er omfattet af den juliske ægteskabslov, straffrit have tilladelse til at
 overvære
 legene.
 58 På samme dag og på samme sted var de samme personer tilstede ved
 nedskrivningen,
 og denne senatsbeslutning blev udstedt:

- 59 Konsul Gaius Silanus har besluttet, at der for at bevare mindet om en så
 betydningsfuld religiøs begivenhed for eftertiden skal opsættes en
 indskrift med
- 60 * optegnelser over sekularlegene på en bronze- og en marmorsøjle,
61 som skal opstilles på det sted, hvor legene skal finde sted. Efter at der var
 blevet
 rettet forespørgsel til senatorerne i dette anliggende, har man besluttet,
 at den ene
 eller begge konsulere for at bevare mindet om en så betydningsfuld
 religiøs
 begivenhed for eftertiden
- 62 skal opsætte en indskrift med optegnelser over sekularlegene på en
 bronze- og en
 marmorsøjle på det sted, hvor legene skal finde sted,
- 63 og de skal befale prætorerne, som råder over statskassen, at disse skal
 sørge for, at
 de dertil fornødne penge udbetales til forpagterne og bliver fordelt
 imellem disse.
- 64 Den 24. maj er et edikt blevet kundgjort:....femtenmandskollegiet
 udtaler: ...
- 65 Vi har besluttet, at alle mennesker bliver gjort bekendt med, at alle frie
 borgereskal afhente røgelse,
- 66 for at de ikke mere end én gang, og ægtepar.....
- 67 den 26., 27. eller 28. maj.....

Fragment F (fortsat) samt (fra linje 96) I og (fra linje 97) H og (fra linje 99) G

- 68 skal komme rensede til legene.
- 69 * skal begive sig gruppevis til tribunerne...
- 70 Kapitol ved Juppiter Optimus Maximus templet
- 71 Også kvinderne, som skal afholde gudindemåltider
- 72 * bør klargøre stolene fra denne / disse...
- 73 Hvilke kvinder og hvilke drenge...sig...
- 74 ...adskilt fra de andre
- 75 * skal lægges ved templet for Ops på Kapitol
- 76 Røgelse, således som det var vedtaget...
- 77 Den 29. maj, for hvilken dag der blev udstedt et edikt...
- 78 Ifølge dette edikt skulle de gifte koner.....
- 79 samles på Kapitol.....
- 80 * God gerning: familiemødrene.....

- 81 skal være på Kapitol fra den første time for at afholde de hellige gudindemåltider...
- 82 * Den 30. maj skalmodtage afgrøder på samme måde
- 83 * Ligeledes foranstalter vi Latinske Sekularlege.....
- 84 i den anden time den ... maj.....
- 85 Ligeledes vil vi afholde Latinske lege.....
- 86 Ligeledes, nårved offerceremonierne...
- 87 vil vi, at alle bliver gjort bekendt med.....
- 88 * Ligesom ved ligfærd skal messingblæsere spille
- 89 Den 31. maj skal der ligesom på de to foregående dage modtages afgrøder.....
- 90-91 * Den følgende nat på [Mars]marken ved Tiberen forestod Imperator Cæsar Augustus efter græsk forbillede et brændoffer til skæbnegudinderne bestående
- af ni gimmerlam og ni hungeder. Han fremsagde følgende bøn:
- 92 * "Skæbnegudinder, som det står foreskrevet for jer i disse bøger – og må det af
- denne grund gå det romerske folk og dets borgere bedre —
- 93 * modtag, som det sig hør og bør, ni gimmerlam og ni hungeder, som offer; jeg beder og bønfalder jer om, at I vil forøge det romerske folk og dets borgeres magt og myndighed
- 94 * i krig og fred, og at det latinske folk altid vil være underdanigt, og at
- 95 I vil skænke vedvarende sejr og styrke til det romerske folk og dets borgere og være det romerske folk, dets borgere og legioner velvilligt stemte,
- 96 og at I vil tage vare på den romerske stat og lade den vokse, og at I vil være det romerske folk,
- 97 * dets borgere, femtenmandskollegiet, mig selv, mit hus og min familie nådige,
- 98 og at I vil tage vel imod dette offer af ni gimmerlam og ni hungeder; se derfor med velvilje på dette offerlam
- 99 * og det romerske folk, dets borgere, femtenmandskollegiet, mig selv, mit hus og
- min familie."
- 100 Efter at offerceremonien var afsluttet, blev der fejret natlige lege på en [fritstående] scene uden tilhørende teaterbygning eller tilskuerpladser,
- 101 110 matroner, som var blevet udpeget i et edikt fra femtenmandskollegiet, afholdt gudindemåltider

Fragmenterne G, H og I (fortsat)

- 102 for Juno og Diana, til hvem der var opstillet to stole.
- 103 På Kapitol ofrede Imperator Cæsar Augustus d. 1. juni en tyr til Juppiter Optimus Maximus, som det sig hør og bør, og samme sted
- 104 * ofrede Marcus Agrippa endnu en [tyr]; de fremsagde følgende bøn:
- 105 ”Juppiter Optimus Maximus, som det står foreskrevet for dig i disse bøger – og må det af denne grund gå det romerske folk og dets borgere bedre —
- 106 modtag som offer denne ypperlige okse; jeg beder og bønfaller dig om (som ovenfor).”
- 107 Ved offerkaret stod Cæsar [Augustus], Agrippa, Scaevola, Sentius, Lollius, Asinius Gallus, Rebilus.
- 108 * Dernæst afholdtes der latinske lege på et træteater, der var blevet opført på Marsmarken langs med Tiberen.
- 109 * Og på samme måde afholdt familiemødre gudindemåltider, og legene, der var begyndt om natten, blev ikke afbrudt,
- 110 og der blev udstedt et edikt: Femtenmandskollegiet beslutter:
- 111 Eftersom det i følge god skik og talrige fortilfælde tidligere er blevet besluttet at afkorte gifte koners sørgeperiode, når der fandtes gyldig grund til offentlig glæde,
- 112 * og da det på tidspunktet for disse så højtidelige ofringer og lege synes passende, at dette bliver genindført
- 113 og omhyggeligt overholdt, har vi besluttet, at det er vor pligt i forhold til såvel gudernes ære som erindringen om ceremonierne
- 114 gennem et edikt at meddele kvinderne, at de skal afkorte deres sørgeperiode.
- 115 * Og om natten ofrede Imperator Cæsar Augustus ved Tiberen tre forskellige slags offerkager, ni af hver, til Ilithyierne;
- 116 han fremsagde følgende bøn:
- 117 * “Ilithyia, som det står foreskrevet for dig i disse bøger – og må det af denne grund gå det romerske folk og dets borgere bedre —

- 118 modtag som offer disse kager; jeg beder og bønfalder om (som ovenfor)”
- 119 * Den 2. juni ofrede Marcus Agrippa på Kapitol efter græsk forbillede en kvie til
 Juno Regina, som det sig hør og bør,
 120 og han fremsagde følgende bøn:
 121 * “Juno Regina, som det står foreskrevet for dig i disse bøger — og må det af
 denne
 grund gå det romerske folk og dets borgere bedre —
 122 modtag som offer denne ypperlige kvie; jeg beder og bønfalder om (som
 ovenfor).”
- 123-124* Dernæst dikterede Marcus Agrippa følgende bøn til de 110 gifte
 familiemødre,
 der i et edikt var blevet pålagt at forsamles på Kapitol:
- 125 * “Juno Regina, hvis der er noget bedre for det romerske folk og dets
 borgere...
 ...vi 110 af det romerske folk og dets borgeres gifte familiemødre,
 126 * på vore knæ beder, bønfalder og trygler vi dig om, at du vil forøge det
 romerske folk og dets borgeres magt og myndighed
 127 i krig og fred, og at det latinske folk altid vil være underdanigt,
 128 og at du vil skænke vedvarende sejr og styrke til det romerske folk og
 dets
 borgere og være det romerske folk, dets borgere og legioner velvilligt
 stemt,

Fragmenterne G, H og K samt (fra linje 138) M og (fra linje 150) L

- 129 og at du vil tage vare på den romerske stat og lade den vokse, og at du vil
 være
 det romerske folk,
 130 dets borgere, femtenmandskollegiet, os selv, vore huse og familier
 nådige.....
 vi 110 af det romerske folks
 131 og dets borgeres familiemødre beder, bønfalder og trygler dig på vore
 knæ.”
- 132 * Ved offerkarret stod Marcus Agrippa.....
 133 Som dagen før blev der afholdt lege.
 134 * Og om natten forestod Imperator Cæsar Augustus efter græsk forbillede et
 brændoffer til Terra Mater bestående af en drægtig so, som det sig hør
 og bør.
 135 Han fremsagde følgende bøn:

- 136 “Moder Jord, som det står foreskrevet for dig i disse bøger — og må det af denne grund gå det romerske folk og dets borgere bedre -
- 137 * Modtag, som det sig hør og bør, denne drægtige so som offer; jeg beder og bønfaller om (som ovenfor).”
- 138 * Matronerne afholdt gudindemåltider, og der blev afholdt lege.
- 139 * Den 3. juni ofrede Imperator Cæsar Augustus på Palatin tre forskellige slags offer-
kager, ni *popana*, ni *liba* og ni *pthoes* til Apollon og Diana, og Marcus Agrippa
- 140 forrettede samme offer; de fremsagde følgende bøn:
- 141 “Apollon, som det står foreskrevet for dig i disse bøger — og må det af denne grund gå det romerske folk og dets borgere bedre —
- 142 * modtag som offer disse kager; jeg beder og bønfaller om (som ovenfor).”
- 143 ”Apollon, ligesom jeg har ofret disse *popana* til dig og bedt til dig med den rette bøn, vær således også velvillig over disse *liba*, som jeg skal til at ofre, og vær af samme grund nådig og gunstigt stemt.”
- 144 og vær af samme grund nådig og gunstigt stemt.”
- 145 Samme bøn i forbindelse med *pthoes*.
- 146 Der blev ofret til Diana på samme måde.
- 147 * Efter fuldførelsen af ofringerne sang 27 drenge, der var blevet udpeget i et edikt,
og hvis far og mor stadig levede, samt lige så mange piger
- 148 en hymne. Dette blev gentaget på Kapitol.
- 149 * Quintus Horatius Flaccus skrev hymnen.
- 150 Femtenmandskollegiet var til stede: Imperator Cæsar Augustus, Marcus Agrippa
Quintus Lepidus, Potitus Mesalla, Gaius Stolo, Gaius Scaevola, Gaius Sosius,
- 151 Gaius Norbanus, Marcus Cocceius, Marcus Lollius, Gaius Sentius, Marcus Strigo,
Lucius Arruntius, Gaius Assinius, Marcus Marcellus, Decimus Laelius,
- 152 Quintus Tubero, Gaius Rebilus, M[es]salla Messallinus.
- 153 * Efter afslutningen af teaterlege blev der i den ... time på det sted, hvor der de foregående nætter var blevet ofret,
- 154 * og hvor der var opført et teater, nu opstillet væddeløbssøjler, og firspand blev sendt afsted, og Potitus Messalla præsenterede kunstberidere.
- 155 * Et edikt med følgende ordlyd blev offentliggjort: femtenmandskollegiet beslutter: ...

- 156 * Den 5. juni indleder vi yderligere syv dage med lege, som vi har føjet til de hellige
[sekular]lege;
- 157 i den anden time begynder der latinske lege i træteatret ved Tiberen, i den
tredje time græske musikalske lege i Pompejusteatret,
- 158 og i den fjerde time græske dramaopførelser i teatret på Circus Flaminius.

Fragment L (fortsat)

- 159 Efter en hviledag d. 4. juni.....
- 160 D. 5. juni begyndte de 7 dages æreslege, der var blevet tilføjet til de hellige
[sekular]lege; der var latinske lege
- 161 i træteatret, musikalske lege i Pompejusteatret og græske
dramaopførelser i
teatret på Circus Flaminius.
- 162 D. 11. juni blev et edikt med følgende ordlyd offentliggjort: femten-
mandskollegiet
beslutter:
- 163 * D. 12. juni arrangerer vi dyrekampe
- 164 * D. 12. juni gik drenge i procession.....
- 165 Marcus Agrippa præsenterede hestevæddeløb med firspand.....
- 166 Alt dette blev gennemført af femtenmandskollegiet for religiøse
anliggender:
Imperator Cæsar Augustus, Marcus Agrippa, Lucius Censorinus,
Quintus
Lepidus, Potitus Messalla
- 167 Gnæus Pompejus, Gaius Stolo, Gaius Scaevola, Gaius Sosius, Gaius
Norbanus, Marcus Cocceius, Marcus Lollius, Gaius Sentius, Marcus
Strigo,
Lucius Arruntius,
- 168 Gaius Asinius Gallus, Marcus Marcellus, Decimus Laelius, Quintus
Tubero,
Gaius Rebilus, Messalla Messallinus.

Oversigt over sekularindskriften

Fragmenter	Indhold
	Forberedelser til legene
AB 1-5	Senatus consultum (SC) 1 vedr. finansiering af legene.
AB 6-10	SC 2 vedr. den praktiske udførelse af legene.
C 1-4	SC 2 fortsat.
C 5-8	Opremsning af femtenmandskollegiets medlemmer, <i>quindecimviri</i> , som var til stede ved indvarslingen af legene, <i>editio ludorum</i> , ...
C 9-14	Påkaldelse af guder og fremsigelse af bønner som afslutning på første del af indskriften eller som indledning til næste del (meget fragmenteret).
C 15-17 + D 1-13	Heroldopråb 1 ang. afstanden mellem sekularlegene, den praktiske afvikling af legene, renselsesceremonier inden legene samt udskydelse af retssager til efter legene.
D 14-23	Heroldopråb 2 ang. de gifte kvinders gudindemåltider, børnekorenes af-syngelse af en hymne samt generelle formaninger.
D 24-28	Edikt 1 fra femtenmandskollegiet ang. vigtigheden af at deltage i legene.
D 29-36	Dekret 1 fra femtenmandskollegiet vedr. fordelingen af renselsesmidler samt modtagelse af afgrøder.
D 37-45	Dekret 2 fra femtenmandskollegiet vedr. legene, gudindemåltider og helligdagene i forbindelse hermed.
D 46-49	Edikt 2 fra femtenmandskollegiet ang. tidspunktet for fordelingen af renselsesmidler samt modtagelse af afgrøder.
D 50 – DEF 57	SC 3 vedr. ophævelsen af <i>lex maritandis ordinibus</i> ' regler om ugifte, ikke "standsmæssigt korrekt" gifte og barnløses deltagelse i legene.
DEF 58-63	SC 4 vedr. selve indskriftens opsætning på henholdsvis en bronze- og en marmorsøjle samt finansieringen heraf.
EF 64-89	Edikt 3 vedr. organiseringen af legene: renselsesceremonier, modtagelse af afgrøder, gudindemåltider, offerhandlinger og afholdelsen af <i>Ludi Latini</i> .

- Legenes forløb**
- F 90 – GHI 102** **Første nats ritualer** (natten til 1. juni) på **Marsmarken**.
Augustus ofrer 9 lam og 9 geder til Skæbnegudinderne.
Fremsiger bøn om det romerske folks velfærd.
Lege (drama) på fritstående scene uden siddepladser.
110 gifte koner afholder gudindemåltider for Juno og Diana på **Kapitol**.
- GHI 103 – GHI 109** **Første dags ritualer** (1. juni) på **Kapitol**.

Augustus og Agrippa ofrer hver en tyr til Juppiter.
Fremsiger begge en bøn om det romerske folks velfærd (forkortet); de tilstedeværende syv *quindecimviri* opregnes.
Familiemødre afholder gudindemåltider.
Lege på **Marsmarken** (legene fra den første nat fortsætter uafbrudt i de tre døgn, legene varer).
- GHI 110-114** Indskudt **edikt 4** vedr. afkortelse af kvindernes sørgeperiode, så længe legene varede.
- GHI 115 – GH 118** **Anden nats ritualer** (natten til 2. juni) på Marsmarken.
Augustus ofrer 3 x 9 offerkager til Fødselsgudinderne.
Fremsiger bøn (forkortet).
- GH 119 – K 133** **Anden dags ritualer** (2. juni) på **Kapitol**.
Agrippa ofrer en kvie til Juno.
Fremsiger bøn (forkortet) og dikterer bøn til 110 gifte familiemødre, som beder Juno om velfærd og fremgang for det romerske folk.
- K 134 – KM 137** **Tredje nats ritualer** (natten til 3. juni) på Marsmarken
Augustus ofrer en drægtig so til Moder Jord.
Fremsiger bøn (forkortet).
Lege og gudindemåltider (på **Kapitol**?).
- KM 138 – KLM 152** **Tredje dags ritualer** (3. juni) på **Palatin**.
Augustus og Agrippa ofrer 3 x 9 offerkager til Apollon og Diana.
Fremsiger bøn (forkortet) for hver slags offerkage, først for Apollon og bagefter for Diana.
27 drenge og 27 piger synger sekularhymnen, som Horats har forfattet.
De tilstedeværende nitten *quindecimviri* opregnes
- LM 153-154** **Vædekørsler og hesteopvisninger** på **Marsmarken**.

- LM 155 -158** Indskudt edikt 5 vedr. yderligere syv dage med dramaopførelser på træteatret på Marsmarken, musikalske lege i Pompejusteatret og græske dramaopførelser i Marcellusteatret.
- LM 159 – L 161** Hviledag d. 4. juni og herefter syv dage med lege (som nævnt i edikt 6).
- L 162-63** Edikt 6 vedr. dyrekampe d. 12. juni.
- L 164-65** 12. juni: drenge går i procession, og Agrippa præsenterer hestevæddeløb med firspand.
- L 166-68** Oprensning af de i alt 21 quindecimviri, der har stået for gennemførelsen af sekularlegene.

CARMEN SAECULARE

Phoebe silvarumque potens Diana,
lucidum caeli decus, o colendi
semper et culti, date quae precamur
tempore sacro,

quo Sibyllini monuere versus 5
virgines lectas puerosque castos
dis, quibus septem placuere colles,
dicere carmen.

alme Sol, curru nitido diem qui
promis et celas aliusque et idem 10
nascaris, possis nihil urbe Roma
visere maius.

Rite maturos aperire partus
lenis, Ilithyia, tuere matres,
sive tu Lucina probas vocari 15
seu Genitalis:

diva, producas subolem patrumque
prosperes decreta super iugandis
feminis prolisque novae feraci
lege marita, 20

certus undenos deciens per annos
orbis ut cantus referatque ludos
ter die claro totiensque grata
 nocte frequentis.

Vosque, veraces cecinisse Parcae, 25
quod semel dictum est stabilisque rerum
terminus servet, bona iam peractis
iungite fata.

fertilis frugum pecorisque tellus
spicea donet Cererem corona; 30
nutriant fetus et aquae salubres
 et Iovis aerae.

condito mitis placidusque telo
supplices audi pueros, Apollo;
siderum regina bicornis, audi, 35
 Luna, puellas.

Roma si vestrum est opus Iliaequae
litus Etruscum tenuere turmae,
iussa pars mutare Lares et urbem
 sospite cursu, 40

cui per ardentem sine fraude Troiam
castus Aeneas patriae superstes
liberum munivit iter, daturus
plura relictis:

di, probos mores docili iuventae, 45
di, senectuti placidae quietem,
Romulae genti date remque prolemque
et decus omne.

Quaeque vos bobus veneratur albis
clarus Anchisae Venerisque sanguis, 50
impetret, bellante prior, iacentem
lenis in hostem

iam mari terraque manus potentis
Medus Albanasque timet securis,
iam Scythae responsa petunt superbi 55
nuper et Indi.

iam Fides et Pax et Honos Pudorque
priscus et neglecta redire Virtus
audet adparetque beata pleno
Copia cornu. 60

Augur et fulgente decorus arcu
Phoebus acceptusque novem Camenis,

qui salutari levat arte fessos
corporis artus,

si Palatinas videt aequus aras, 65
remque Romanam Latiumque felix
alterum in lustrum meliusque semper
prorogat aevum,

quaeque Aventinum tenet Algidumque,
quindecim Diana preces virorum 70
curat et votis puerorum amicas
adplicat auris.

Haec Iovem sentire deosque cunctos
spem bonam certamque domum reporto,
doctus et Phoebi chorus et Dianae 75
dicere laudes.

SEKULARHYMNEN²

Phoebus og Diana — skovenes herskerinde —
I, som pryder den lysende Himmel,
I, som tilbedes både før, nu og altid,
hør vore bønner i denne hellige stund,

2. En ikke-metrisk oversættelse

hvor Sibyllens vers påbyder udvalgte piger og kyske drenge at synge en hymne til de guder, der finder behag i de syv høje.	5
Nærende sol, du som på din skinnende vogn kører dagens lys frem og tilbage – hver dag fødes du på ny – på én gang ny og den samme – gid du aldrig må se noget større end byen Rom.	10
Ilithyia, du som åbenbarer fuldbåret afkom, tag i din mildhed vare på mødrene, hvad enten du foretrækker navnet Lucina eller Genitalis:	15
Gudinde, skænk os talrige efterkommere og lad senatorernes beslutninger krones med held. Lad kvinder bindes med ægteskabs bånd, og lad ægteskabsloven følges af rigt afkom,	20
således at den fastsatte cyklus på 110 år atter kan bringe sang og kærkomne lege i rigelig mængde i tre lyse dage og lige så mange nætter.	
Skæbnegudinder, I som altid har forkyndt sandheden, om det, der fordum er blevet spået, og som tidens faste grænse skal bevare,	25

lad de allerede gennemlevede skæbner følges af lige så gunstige.

Tellus — frugtbar på afgrøder og kvæg —
skænk Ceres en krans af kornaks; 30
lad Jupiters nærende vand og luft
opfostre vort afkom.

Apollon – læg dine pile væk –
og lyt med mildhed til drengenes bønner.
Luna – stjernernes tvehornede dronning – 35
lyt lige så villigt til pigerne.

Alle I guder, så sandt som Rom er jert skaberværk,
og så sandt som Iliums folk behersker den etruskiske kyst,
— det folk, der blev påbudt at foretage en gunstig rejse
for at skabe by og husguder på ny — 40

— det folk, for hvem den fromme Aeneas, der
uegennyttigt kæmpede sig gennem det brændende Troja,
og for hvilket han som overlevende banede vejen for
en gunstig fremtid for de efterladte.

Guder, skænk den lærevillige ungdom gode skikke. 45
Guder, skænk de gamle en behagelig alderdom.
Skænk Romulus' folk held og talrigt afkom
og enhver tænkelig ære.

Skænk Venus' og Anchises' strålende slægtning

alt, hvad han med hvide okser beder jer om; 50
han, der er den ypperste blandt krigere,
men barmhjertig mod den slagne fjende.

Allerede nu frygter medere til lands og til vands
romernes magtfulde skarer og skræmmende økser,
og allerede nu søger de fordum så stolte 55
skytere og indere romernes råd.

Allerede nu vover Fides, Pax og Honos
og også de længe forsømte Pudor og Virtus
at vende tilbage til byen,
og Copia viser sig på ny med fyldt horn. 60

Phoebus, sandsiger med skinnende bue,
de ni musers velgører,
hvis helsebringende kunst
lindrer kroppens trætte lemmer,

hvis han ta'r gunstigt imod de palatinske ofre, 65
så forlænges det romerske herredømme,
og han fører med glæde Latium ind i et nyt lustrum
og en endnu bedre tidsalder.

Diana, Aventin og Algidus' herskerinde,
opfylder femtenmandskollegiets ønsker 70
og lytter velvilligt til
de unge pigers bønner.

At Juppiter og alle Roms guder vil bifalde alt dette,
dét håb bærer vi fortrøstningsfulde med os hjem,
vi – Phoebus og Dianas kor –
kyndige i at synge gudernes pris.

75

Valerius Maximus: Facta et Dicta Memorabilia

2.4.5 Et quia ceteri ludi ipsis appellationibus unde trahantur apparet, non absurdum uidetur saecularibus initium suum, cuius [generis] minus trita notitia est, reddere. Cum ingenti pestilentia urbs agrisque uastarentur, Valesius uir locuples rusticae uitae duobus filiis et filia ad desperationem usque medicorum laborantibus aquam calidam iis a foco petens, genibus nixus lares familiares ut puerorum periculum in ipsius caput transferrent orauit. orta deinde uox est, habiturum eos saluos, si continuo flumine Tiberi deuctos Tarentum portasset ibique ex Ditis patris et Proserpinae ara petita aqua recreasset. eo praedicto magnopere confusus, quod et longa et periculosa nauigatio imperabatur, spe tamen dubia praesentem metum uincente pueros ad ripam Tiberis protinus detulit habitabat enim in uilla sua propter uicum Sabinae regionis Eretum ac luntre Ostiam petens nocte concubia ad Martium campum appulit, sitientibusque aegris succurrere cupiens, igne in nauigio non suppetente ex gubernatore cognouit haud procul apparere fumum, et ab eo iussus egredi Tarentum id nomen ei loco est cupide adrepto calice aquam flumine haustam eo, unde fumus erat obortus, iam laetior pertulit, diuinitus dati remedii quasi uestigia quaedam in propinquantum se existimans, inque solo magis fumante quam ullas ignis habente reliquias, dum tenacius omen adprehendit, contractis leuibus et quae fors obtulerat nutrimentis pertinaci spiritu flammam euocauit calefactamque aquam pueris bibendam dedit. qua potata salutari quiete sopiti diutina ui morbi repente sunt liberati patrique indicauerunt uidisse se in somnis a nescio quo deorum spongia corpora sua pertergeri et praecipere ut ad Ditis patris <et> Proserpinae aram, a qua potio ipsis fuerat adlata, furuae hostiae immolarentur lectisterniaque <ac> ludi nocturni fierent. is, quod eo loci nullam aram uiderat, desiderari credens ut a se constitueretur, aram empturus in

urbem perrexit relictis qui fundamentorum constituendorum gratia terram ad solidum foderent. hi domini imperium exequentes, cum ad xx pedum altitudinem humo egesta peruenissent, animaduenterunt aram Diti patri Proserpinaeque inscriptam. Hoc postquam Valesius nuntiante seruo accepit, omisso emendae arae proposito hostias nigras, quae antiquitus furuae dicebantur, Tarenti immolauit ludosque et lectisternia continuis tribus noctibus, quia totidem filii periculo liberati erant, fecit. cuius exemplum Valerius Publicola, qui primus consul fuit, studio succurrendi ciuibus secutus apud eandem aram publice nuncupatis uotis caesisque atris bubus, Diti maribus, feminis Proserpinae, lectisternioque ac ludis trinoctio factis aram terra, ut ante fuerat, obruit.

Valerius Maximus: Mindeværdige handlinger og ord

2.4.5 Og eftersom de andre lege har navn efter deres oprindelse, synes det rimeligt her at gøre rede for sekularlegenes begyndelse, især da denne er meget lidt kendt. En voldsom pestepidemi rasede i byen både inden og uden for murene, og også to sønner og en datter af rigmanden Valesius, der boede på landet, blev ramt af sygdommen. Lægerne havde opgivet alt håb, og faderen varmede vand til dem på sit ildsted og bad på sine knæ om, at husguderne ville overføre børnenes sygdom til ham. Pludselig hørte han en stemme: børnene kunne helbredes, hvis han straks førte dem ned ad Tiberen til Tarentum, og dér gav dem vand at drikke, som var blevet opvarmet på Dis Pater og Proserpinas alter. Valesius blev noget forvirret over dette svar, for det var en lang og farefuld rejse, han var blevet pålagt, men ikke desto mindre lod han det tvivlsomme håb om børnenes helbredelse vinde over sin frygt, og han bar børnene ned til Tiberens bred – han boede nemlig på en gård i Sabinerlandet tæt ved landsbyen Eretum – og sejlede derfra til Ostia og nåede ved midnat frem til Marsmarken. Han ville give sine tørstige børn noget at drikke, men da han ikke havde ild ombord på skibet, rådspurgte han en styrmand, der kunne fortælle, at der steg røg op ikke langt derfra, og han bare skulle gå i land ved Tarentum – således hed stedet nemlig. Ivrigt tog han derefter et bæger vand fra floden og bragte det hen til stedet, hvorfra røgen steg op, idet han allerede glædede sig over at have fundet et spor af det lægemiddel, som var blevet anvist

ham af guderne. Da han fandt stedet, var der mere røg end egentlig ild, men han stolede på varslet og begyndte at samle, hvad han kunne finde til at tænde ild med. Ved at puste til gløderne fik han ilden til at fænge, og han varmede vandet og gav børnene det at drikke. Så snart de havde drukket det, faldt børnene i en vederkvægende søvn og blev pludselig befriet for den langvarige sygdom. De fortalte deres far, at de i drømme havde set nogle guder. Disse havde badet deres legemer med svampe og befalet, at der ved Dis Pater og Proserpinas alter, hvor drikken var hentet fra, skulle ofres sorte dyr, afholdes gudemåltider og fejres lege om natten. Faderen fandt imidlertid intet alter på dette sted, så han gik ud fra, at han selv skulle skaffe et, og derfor tog han ind til byen. Først ansatte han dog arbejdsfolk, som skulle grave et dybt hul til alterets fundament, og da disse havde gravet tyve fod ned, stødte de på et alter med indskriften "for Dis Pater og Proserpina". En slave berettede dette for Valesius, som opgav sit fortsæt om at købe et alter, og i stedet ofrede han sorte dyr, afholdt gudemåltider og fejrede hellige lege *tre* nætter i træk på Tarentum, fordi hans *tre* børn var blevet helbredt for den farlige sygdom. Hans eksempel fulgte Valerius Publicola, som var den ene konsul i republikkens første år. For at komme sine medborgere til hjælp afgav han løfter ved dette alter og ofrede sorte okser, for mændene til Dis Pater, for kvinderne til Proserpina, og efter at have afholdt gudemåltider og fejret hellige lege *tre* nætter i træk lod han atter alteret grave ned.

Censorinus: De Die Natali

Itaque ut saecula possim percurrere et hoc nostrum praesens designare, omissis aureis argenteisque et hoc genus poeticis, a conditu urbis Romae, patriae nostrae communis, exordiar, et quoniam saecula aut naturalia sunt aut civilia, prius de naturalibus dicam. Saeculum est spatium vitae humanae longissimum partu et morte definitum. Sed licet veritas in obscuro latet, tamen in unaquaque civitate quae sint naturalia saecula, rituales Etruscorum libri videntur docere, in quis scriptum esse fertur initia sic poni saeculorum: quo die urbes adque civitates constituerentur, de his, qui eo die nati essent, eum, qui diutissime vixisset, die mortis suae primi saeculi modulum finire, eoque die qui essent reliqui in civitate, de his rursum eius mortem, qui longissimam egisset aetatem, finem esse saeculi secundi. Sic deinceps tempus reliquorum terminari. Sed ea quod ignorarent homines, portenta mitti divinitus, quibus admonerentur, unumquodque saeculum esse finitum. Haec portenta Etrusci pro haruspicii disciplinaeque suae peritia diligenter observata in libros rettulerunt. Quare in Tuscis historiis, quae octavo eorum saeculo scriptae sunt, ut **Varro** testatur, et quot numero saecula ei genti data sint, et transactorum singula quanta fuerint quibusve ostentis eorum exitus designati sint, continetur. Itaque scriptum est quattuor prima saecula annorum fuisse centenum, quintum centum viginti trium, sextum undeviginti et centum, septimum totidem, octavum tum demum agi, nonum et decimum superesse, quibus transactis finem fore nominis Etrusci. Romanorum autem saecula quidam ludis saecularibus putant distingui; cui rei fides si certa est, modus Romani saeculi est incertus: temporum enim intervalla, quibus ludi isti debeant referri, non modo quanta fuerint retro ignoratur, sed ne quanta quidem esse debeant scitur. Nam ita institutum esse, ut centesimo quoque anno fierent, id cum **Antias** aliique historici auctores sunt, tum **Varro** “de scaenicis originibus” libro primo ita scriptum reliquit: cum multa portenta fierent, et murus ac turris, quae sunt inter portam Collinam et Esquilinam, de caelo tacta essent, et ideo libros Sibyllinos XV viri adissent, renuntiarunt, uti Diti patri et Proserpinae ludi Tarentini in campo Martio fierent tribus noctibus, et hostiae furvae immolarentur, utique ludi centesimo quoque anno fierent. Item **Titus Livius** libro CXXXVI: eodem anno ludos saeculares Caesar ingenti apparatu fecit, quos centesimo quoque anno—his enim terminari saecula —fieri mos erat. Contra ut decimo centesimo <quo>que anno repetantur, tam commentarii XV virorum quam Divi Augusti edicta testari videntur, adeo ut Horatius Flaccus in carmine, quod saecularibus

ludis cantatum est, id tempus hoc modo designaverit: certus undenos decies per annos | orbis ut cantus referatque ludos | ter die claro totiensque grata | nocte frequentes. Quae dissensio, temporum si veterum revolventur annales, longe magis in incerto invenietur. Primos enim ludos saeculares exactis regibus post Romam conditam annis CCXLV a Valerio Publicola institutos esse < **Antias** auctor est P. Valerio Sp. Lucretio cons.> ad XV virorum commentarios anno CCXCVIII M. Valerio Spurio Verginio cons. <secundi fuerunt, ut **Antias** tradidit> M. Valerio Corvo II C. Poetilio <cons>. anno post urbem conditam octavo et quadringentesimo, ut vero in commentariis XV virorum scriptum est, anno CCCC et decimo < C. Marcio Rutilo III T. Manlio Imperioso> cons. Tertii ludi fuerunt **Antiate Livioque** auctoribus P. Claudio Pulchro L. Junio Pullo cons. < anno quingentesimo quinto, at ad XV virorum commentarios> anno quingentesimo duodevicesimo P. Cornelio Lentulo C. Licinio Varo cons. De quartorum ludorum anno triplex opinio est. **Antias** enim et **Varro** et **Livius** relatos esse prodiderunt L. Marcio Censorino M' Manilio cons. post Romam conditam anno DCV. At Piso Censorius et Cn. Gellius sed et Cassius Hemina, qui illo tempore vivebat, post annum factos tertium adfirmant Cn. Cornelio Lentulo Lucio Mummius Achaico cons., id est anno DCVIII; in XV virorum autem commentariis notantur sub anno DCXXVIII M. Aemilio Lepido L. Aurelio Oreste cons. Quintos ludos C. Furnio C. Iunio Silano cons. anno DCCXXXVII Caesar Augustus et Agrippa fecerunt; sextos autem fecit Ti. Claudius Caesar se IIII et L. Vitellio III cons. anno DCCC, septimos Domitianus se XIII et L. Minucio Rufo cons. anno DCCCXLI, octavos imperatores Septimius et M. Aurelius Antoninus Cilone et Libone cons. anno DCCCCLVII. Hinc animadvertere licet neque post centum annos ut hi referrentur ludi, statum esse, neque post centum decem. Quorum etiamsi alterutrum retro fuisset observatum, non tamen satis id argumenti esset, quo quis his ludis saecula discerni constanter adfirmet, praesertim cum ab urbis primordio ad reges exactos, annos CCXLIII, factos esse auctor sit nemo, quod tempus procul dubio naturali maius est saeculo; quodsi quis credit ludis saecularibus <secari> saecula, sola nominis origine inductus, sciat saeculares dici potuisse, quod plerumque semel fiant hominis aetate, ut multa alia, quae rara sunt, post saeculum evenire loquentium consuetude usurpat. Sed nostri maiores, quod natura saeculum CCXLIII quantum esset, exploratum non habebant, civile ad certum modulum annorum centum statuerunt. Testis est Piso, in cuius annali septimo scriptum est sic: Roma condita anno DC septimum saeculum occipit his consulibus,

qui proximi sunt consules: M. Aemilius M. filius Lepidus, C. Popilius II absens. Sed ut hunc annorum numerum constituerent nostri, non nihil causae fuit: primum quod multos suorum civium ad hunc aetatem perducere videbant, dein quod Etruscos, quorum prima saecula centum fuerunt annorum, etiam hic ut in aliis plerumque imitari voluerunt. Praeterea fieri potest quod refert Varro, quod Dioscorides astrologus scripsit, Alexandriae inter eos, qui mortuos sallunt, constare hominem plus centum annos vivere non posse, idque cor humanum declarare, eorum qui integri perierunt sine corporis tabe, ideo quod multis annis pendendo cor omnis aetatis incrementa et deminutiones conseruerunt: et anniculi pendere duas dragmas, bimi quattuor, et sic in annos singulos usque quinquaginta accedere binas; ab iis centum dragmis adque <ab> anno quinquagesimo item decedere in unoquoque binas; ex quo perspicuum sit, centesimo anno <cor> redire ad anni primi pondus nec longius vitam posse producere. Quoniam igitur civile Romanorum saeculum centum annis transigitur, scire licet in decimo saeculo et primum natalem tuum fuisse et hodiernum esse. Quot autem saecula urbi Romae debeantur, dicere meum non est; sed quid apud Varronem legerim, non tacebo, qui libro antiquitatum duodevicesimo ait fuisse Vettium Romae in augurio non ignobilem, ingenio magno, cuius docto in disceptando parem: eum se audisse dicentem, si ita esset, ut traderent historici de Romuli urbis condendae auguriis ac XII vulturis, quoniam CXX annos incolumis praeterisset populus Romanus, ad mille et ducentos perventurum.

Censorinus: Om fødselsdage

Og for at jeg således hurtigt kan bevæge mig frem gennem tidsaldrene og afmærke denne vores nuværende tid, vil jeg forbigå de tidsaldre, som man poetisk kalder Guldalderen og Sølvalderen, og begynde med grundlæggelsen af Rom, vores fælles fædreland. Og eftersom *saecula* enten betegnes "naturlige" eller "administrative", vil jeg først fortælle om de naturlige. Et *saeculum* er et menneskelivs længste varighed, afgrænset af en persons fødsel og død. ...Selv om sandheden ligger skjult i mørket, synes de etruskiske *libri rituales* at afsløre, hvad de enkelte samfund forstår ved "naturlige" *saecula*. Der står, at et *saeculum* tager sin begyndelse dén dag, hvor byen eller staten bliver grundlagt. Det menneske, der fødes på denne dag, og lever længst, han

bestemmer i kraft af sin dødsdag længden af det første *saeculum*. Dét menneske blandt de øvrige borgere, der var i live på denne dag, og som lever længst, afgør længden på det næste *saeculum* osv. Da menneskene imidlertid ikke selv er opmærksomme på denne sammenhæng, sender guderne varsler, hver gang et *saeculum* er til ende. Etruskerne, der har særlig erfaring i fortolkning af varsler, har holdt nøje udkig efter disse varsler og har ført dem ind i deres bøger. **Varro** fortæller os, at de etruskiske historiebøger, som blev skrevet i etruskernes ottende *saeculum*, ikke blot indeholder optegnelser over hvor mange *saecula*, der i alt var blevet tildelt dette folk, men også længden af hvert af de tidligere *saecula*, og hvilke varsler, der tilkendegav afslutningen på disse. Der kan man altså læse, at de første fire *saecula* var 105 år lange, det femte 123 år, det sjette og syvende var 119 år. Det ottende *saeculum* var stadig i gang, og det niende og tiende endnu ikke oprundet. Efter afslutning af disse ti *saecula* ville det etruskiske folks navn være til ende. Nogle mener, at de romerske *saecula* inddeles ved hjælp af sekularlege. Hvis dette er sandt, betyder det, at varigheden af det romerske *saeculum* må variere, eftersom vi hverken har kendskab til tidsintervallet mellem de tidligere lege eller, hvilket interval der burde være mellem legene. **Valerius Antias** og andre historikere – ikke mindst **Varro** i første bog af “Om scenekunstens oprindelse” – beretter, at legene skulle finde sted, hver gang der var gået 100 år. “Da der havde været mange varsler, og både bymuren og tårnene mellem Porta Collina og Porta Esquilina var blevet ramt af lynnedslag, konsulterede femtenmandskollegiet de sibyllinske bøger og erklærede, at der skulle afholdes tarentinske lege i tre nætter på Marsmarken til ære for *Dis Pater* og *Proserpina*, og at der skulle ofres sorte offerdyr, og at legene skulle gentages ved udgangen af hvert århundrede.” **Livius** fortæller ligeledes i sin 136. bog: “Samme år (år 17 f.v.t.) fejrede Cæsar Augustus med pomp og pragt sekularlege, således som det var skik og brug ved afslutningen af 100 år – således blev nemlig et *saeculum* afgrænset.” I opposition hertil står femtenmandskollegiets optegnelser og den guddommelige Augustus’ edikter, der angiver, at legene blev gentaget, hver gang der var gået 100 år. Ligeledes beskriver Horats i sin hymne, der blev sunget ved sekularlegene, tidsafsnittet således: “For at den fastsatte kreds på 10 gange 11 år kan bringe tilbage sang og lege, talrige igennem tre klare dage og ligeså mange kærkomne nætter.” Ifølge de gamle historieskriveres beretninger synes denne tidsmæssige uoverensstemmelse at have eksisteret i lang tid. De første sekularlege blev afholdt efter fordrivelsen af kongerne, i året 509, af Valerius Publicola, som beskrevet af **Antias**, det år Valerius

og Spurius Lucretius var konsuler; ifølge femtenmandskollegiets optegnelser var det i året 456 i M. Valerius Maximus' og Spurius Verginius' konsulat. De næste sekularlege blev ifølge **Antias** afholdt det år, M. Valerius Corvus var konsul for anden gang sammen med C. Poetillius i året 344.; femtenmandskollegiets optegnelser angiver 346 i det år, C. Marcus Rutilius var konsul for tredje gang sammen med T. Manlius Imperiosus. De tredje sekularlege blev ifølge både **Antias** og **Livius** afholdt, da P. Claudius Pulcher og L. Iunius Pullus var konsuler, i året 249; ifølge femtenmandskollegiets optegnelser år 236 i P. Cornelius Lentulus' og C. Licinius Varus' konsulat. I forbindelse med de fjerde sekularlege findes der hele fire årstal: **Antias**, **Varro** og **Livius** angiver, at de blev fejret i L. Marcius Censorinus' og Manius Manilius' konsulat, i året 149. Piso, den tidligere censor, og Gnaeus Gellius hævder sammen med Cassius Hemina, som levede på disse leges tidspunkt, at de blev afholdt tre år senere, i Gnaeus Cornelius Lentulus' og Lucius Mummius Achaicus' konsulat år 146; i femtenmandskollegiets optegnelser står de opført under året 126 i M. Aemilius Lepidus' og L. Aurelius Orestes' konsulat. De femte sekularlege blev fejret af Cæsar Augustus og Agrippa i C. Furnius' og C. Iunius Silanus' konsulat i året 17. Kejser Claudius afholdt de sjette sekularlege, da han var konsul for fjortende gang og L. Vitellius for tredje gang i året 47. Domitian afholdt de syvende lege, da han var konsul for fjortende gang sammen med L. Minucius Rufus i året 88. Kejserne Septimius Severus og Caracalla afholdt de ottende lege i Cilo og Libos konsulat i året 204. Af denne liste fremgår det, at der ikke fandtes nogen regel om, at der skulle afholdes sekularlege, hver gang der var gået 100 eller 110 år. Selv hvis vi antager, at disse to intervaller var gældende i fortiden, kan det ikke bruges som argument for, at disse tidsafsnit normalt blev afsluttet med afholdelsen af sekularlege, især da der intet belæg findes for lege i de 244 år, der gik fra byens grundlæggelse til fordrivelsen af kongerne, et tidsrum der trods alt er for langt til, at man kan hævde, at det var et naturligt *saeculum*. Den, der hævder, at de enkelte *saecula* bliver adskilt af sekularlege alene ud fra disse leges navn, bør tage med i sine overvejelser, at mange ting kan kaldes "sekulare", fordi de netop kun sker én gang i et menneskes liv. Således siger vi om mange ting, der sker meget sjældent, at de kun hænder "én gang på hundrede år." Selv om vore forfædre ikke var klar over, hvor lang et naturligt *saeculum* var, fastsatte de det administrative *saeculum* til 100 år. Piso skrev i syvende historiebog: "Rom blev grundlagt for 600 år siden og trådte ind i sit syvende *saeculum* i M. Aemilius Lepidus' og C. Popilius' konsulat; disse to var også konsuler det

følgende år (idet Popilius dog var fraværende).” Det var ikke uden grund, at vore forfædre valgte dette tidsinterval. For det første havde de oplevet, at nogle af deres medborgere havde opnået denne høje alder, og for det andet ønskede de at efterligne etruskerne, der havde *saecula* på 100 år, således som de også have efterlignet dem i mange andre tilfælde. En anden mulighed er – som **Varro** og astrologen Dioscorides anfører – at de, der i Alexandria mumificerer de døde, har vedtaget, at et menneske ikke kan leve i mere end 100 år, og dette kan ses af det menneskelige hjerte under forudsætning af, at personen er død en naturlig død. I mange år har de vejet menneskehjerner af alle aldre og noteret afvigelser i vægten; en etårig drengs hjerte vejer to drachmer, en toårigs vejer fire drachmer, og således stiger hjertets vægt med to drachmer om året, indtil mennesket er 50 år gammelt. Fra denne vægt på 100 drachmer falder vægten igen på samme måde med to drachmer, for hvert år mennesket lever. Herudaf kan man slutte, at vægten af en 100-årigs hjerte igen er vendt tilbage til samme vægt som den etåriges, og mennesket er således ikke længere er i stand til at fortsætte med at leve. Eftersom romernes administrative *saeculum* er fastsat til 100 år, kan vi gå ud fra, at din³ første fødselsdag fandt sted i det tiende *saeculum*, ligesom din fødselsdag i dag. At forudsige hvor mange *saecula* byen Rom endnu har i vente, ligger uden for dette værk, men jeg vil ikke undlade at nævne, hvad jeg har læst hos **Varro**, der i 18. bog af *Antiquitates* har skrevet: “I Rom var der engang en mand ved navn Vettius, der havde store naturlige evner inden for varselydning og ikke var bange for at diskutere disse ting med sine ligestillede. Han skulle på et tidspunkt have sagt, at hvis de romerske historikere havde ret med hensyn til fuglevarslet bestående af tolv gribbe ved Romulus’ grundlæggelse af byen, så ville det romerske folk, der allerede var kommet uskadt igennem de første 120 år, bestå i 1.200 år.”

3. Censorinus’ patron Quintus Caerellius.

Σίβυλλα ἡ Ἐρυθραία ἐβίωσεν ἔτη ὀλίγον ἀποδέοντα τῶν χιλίων, ὡς αὐτὴ φησιν ἐν τοῖς χρησμοῖς τόνδε τὸν τρόπον· Διὰ τούτου τοῦ χρησμοῦ ἀποδείκνυται δέκα γενεὰς αὐτὴν κατ' ἀνθρώπους γεγενῆσθαι.... τὴν δὲ γενεὰν Σίβυλλα ἱστορεῖ ἐτῶν ἑκατὸν δέκα ἐν τῷ χρησμῷ τῷ πρὸς Ῥωμαίους περὶ τῶν γὰρ αἰώνων θε < ωρι > ὦν, Ῥωμαῖοι « σεκουλάρια » καλοῦσι. Τῶν γὰρ συμμάχων αὐτῶν καὶ κοινωνῶν μὴ ἐμμενόντων ταῖς συνθήκαις, ἀλλὰ πυκνὰ μεταβαλλομένων καὶ πολεμούντων αὐτοῖς, ἡ Σίβυλλα ἐχρησμάδῃσεν ἐπιτελεσθεισῶν τῶν θεωριῶν τούτων ὑποταγήσασθαι τοὺς ἀφροσύνας Λατίωους. Εἰσὶν δὲ οἱ χρησμοὶ οἷδε·

Ἄλλ' ὁπότε ἄν μήκιστος ἦ χρόνος ἀνθρώποισιν
ζωῆς, εἰς ἐτέων ἑκατὸν δέκα κύκλον ὀδεύσας,
μεινῆσθαι, Ῥωμαῖε, καὶ εἰ μάλα λήσεται αὐτός,
μεινῆσθαι τάδε πάντα, θεοῖσι μὲν ἀθανάτοισι
5 ῥέξειν ἐν πεδίῳ παρὰ Θύβριδος ἄπλετον ὕδωρ,
ὄπτη στενωπότητος, νύξ ἠνίκα γαῖαν ἐπέλθη,
ἡλίου κρύψαντος ἐόν φάος· ἔνθα σὺ ῥέξειν
ἱερὰ παντογόνους Μοίραις ἄρνας τε καὶ αἶγας
κυανέας, ἐπὶ ταῖς δ' Εἰλειθυίας ἀρέσασθαι
10 παιδοτόκους θυέσσιν ὄπη θέμις· αὐθι δὲ Γαίῃ
πληθομένη χοίροις ὡς ἱρεύοιτο μέλαινα.
Πάνλευκοι ταῦροι δὲ Διὸς παρὰ βωμῶν ἀγέσθων
ἤματι μηδ' ἐπὶ νυκτί· θεοῖσι γὰρ Οὐρανίδῃσιν
ἡμέριος πέλεται θυέων τρόπος· ὡς δὲ καὶ αὐτός
15 ἱρεύειν. Δαμάλης τε βοὸς δέμας ἀγλαὸν Ἴρῃς
δεξιάσθω νηὸς παρὰ σεῦ. Καὶ Φοῖβος Ἀπόλλων,
ὅσπερ καὶ Ἡἰλιος κικλήσκειται, ἴσα δεδέχθω
θύματα Λητοίδῃς. Καὶ ἀειδόμενοι τε Λατῖνοι
20 παιᾶνες κούροις κόρησίν τε νηὸν ἔχοιεν
ἀθανάτων. Χωρὶς δὲ κόραι χορὸν αὐταὶ ἔχοιεν
καὶ χωρὶς παίδων ἄρσῃν στάχυν, ἀλλὰ γονῶν
πάντες ζώντων, οἷς ἀμφιθαλῆς ἔτι φύτλη.
Αἱ δὲ γάμου ζεύγλαις δεδμημένοι ἤματι κείνῳ
γυνὴ Ἴρῃς παρὰ βωμῶν ἀοίδιμον ἐδριόωσαι

- 25 δαίμονα λισσέσθωσαν. Ἄπασι δὲ λύματα δοῦναι
 ἀνδράσιν ἢ δὲ γυναιξί, μάλιστα δὲ θηλυτέρησιν.
 Πάντες δ' ἔξ οἴκοιο φερέσθων, ὅσσα κομίζειν
 ἔστι θέμις θνητοῖσιν ἀπαρχομένοις βιότοιο,
 δαίμοσι μειλιχίοισιν ἰλάσματα καὶ μακάρεσσιν
- 30 Οὐρανίδαις. Τὰ δὲ πάντα τεθησαυρισμένα κείσθω,
 ὄφρα τέλη θυμέλησι < θεῶν ἰραῖς ἐπιβάλλης
 δῶρά τε θηλυτέρησι > καὶ ἀνδράσιν ἐδριώωσιν
 ἔνθεν πορσύνης μεμνημένος. Ἡμασι δ' ἔστω
 νυξί τ' ἐπασυτέρησι θεοπρέπτους κατὰ θώκους
- 35 παμπληθῆς ἄγυρις, σπουδῆ δὲ γέλωτι μεμίχθω.
 Ταῦτά τοι ἐν φρεσὶν ἦσιν ἀεὶ μεμνημένος εἶναι,
 καὶ σοι πᾶσα χθὼν Ἰταλὴ καὶ πᾶσα Λατίνων
 αἰὲν ὑπὸ σκῆπτροισιν ἐπαυχένιον ζυγὸν ἔξει.

Phlegon: Om de længelevende 37, 5, 2-4⁴

Den erythræiske Sibylle levede til en alder, hvor hun kun manglede lidt ti de tusind år, som hun selv siger på denne måde i orakelsvarene:...Gennemdette orakelsvar påvises det, at hun har været hos menneskene i ti slægter....

Sibyllen regner en slægt som 110 år i orakelsvaret til romerne om de æonlege, som romerne kalder sekularfesten. Da romernes allierede og fæller ikke overholdt aftalen, men i stedet gik sammen i skarer og førte krig imod dem, så spåede Sibyllen, at hvis disse lege blev afholdt, så ville de oprørske latinere indordne sig. Orakelet har følgende ordlyd:

*Men når den længste livstid for mennesker måtte oprinde,
 og når tiden har fuldført en cyklus på hundrede år og ti,
 husk da, o romer, endog hvis den i høj grad er skjult,
 da husk alt, som følger her, for de udødelige guder
 ved Tiberens uhyre vand at festligholde på sletten,
 der hvor jo den er snævre, når nat kommet er over jorden,*

4. Oversættelse Hans Bæk Hansen 2009

og skjult har solen sit lys, da skal du holde
ceremonier for altings ophav, Moirerne, og du skal ofre
sorte væddere og geder, og forsone skal du med ofre,
på måden som det er ret, Eileithyerne, fødselsgudinder:
Helliges skal dér til Gaia en sort so, som alt er drægtig.
Helt hvide tyre føres skal hen til Zeus' alter,
men om dagen og ej om natten, thi til himmelske guder
er det skik og brug at ofre ved dag: Så her helligholdes sålunde.
Heras tempel fra dig en kvies glimrende krop skal modtage.
Lignende ofre modtage skal Letos søn Foibos Apollon,
han som og Helios kaldes. Udødeliges tempel holdes
af paianer på latin afsunget af drenge og piger.
Pigernes kor for sig og drengenes hankønsflok,
men alles forældre i live, så slægten er stadig omblomstret.
Kvinder, som er gift i ægteskabs åg, skal på knæene om dagen
ved Heras alter det berømte siddende bønfulde gudinden.
"Vaskevand" at give til alle mænd såvel som til kvinder,
mest dog skal gives til kvinder. Fra hjemmet skal alle bære
alt det, som mennesker rettelig bringer til livets herrer,
For sonofre at give milde magter og himlens guder.
Lad alt hensætte som skatte, så på gudernes hellige altre
ofrene du kaster hen, og med gaver derfra at forsyne
kvinder såvel som mænd du husker, de som bisidder.
Lad i dage og nætter kontinuerligt pladsen henligge
opfyldt ved gudernes templer, og alvor blandes med latter.
Altid skal du huske på disse ting at have på sinde,
så vil Italiens land og latinernes altid tillige
føre åget på nakken og underlagt være dit rige.

Res Gestae 22:

Ter munus gladiatorium dedi meo nomine et quinquens filiorum meorum aut nepotum nomine, quibus muneribus depugnaverunt hominum circiter decem millia. Bis athletarum undique accitorum spectaculum populo prae-bui meo nomine et tertium nepotis mei nomine. Ludos feci meo nomine quater, aliorum autem magistratum vicem ter et viciens. Pro conlegio XV virorum magister conlegii collega M. Agrippa ludos saeculares C. Furnio C. Silano cos. feci.

Res Gestae 22.1-2:

Jeg afholdt gladiatorlege tre gange i mit eget navn og fem gange i mine sønners og sønnesønners; ved disse lege kæmpede ca. 10.000 mænd. To gange i mit eget navn og en tredje gang i min sønnesøns afholdt jeg lege med atleter fra hele verden. Jeg fejrede lege i mit eget navn fire gange og 23 gange på vegne af andre embedsmænd. På femtenmandskollegiets vegne fejrede jeg som *magister* sammen med min rådskollega Marcus Agrippa se-kularlege i året for Gaius Furnius' og Gaius Silanus' konsulat.

Sueton *Divus Augustus* 31:

Postquam vero pontificatum maximum, quem numquam vivo Lepido au-ferre sustinuerat, mortuo demum suscepit, quidquid fatidicorum librorum Graeci Latiniq̄ generis nullis vel parum idoneis auctoribus vulgo fereba-tur, supra duo milia contracta undique cremavit ac solos retinuit Sibyllinos, bos quoque dilectu habito; condiditque duobus forulis auratis sub Palatini Apollinis basi. Annum a Divo Iulio ordinatum, sed postea negligentia con-turbatum atque confusum, rursus ad pristinam rationem redegit; in cuius ordinatione Sextilem mensem e suo cognomine nuncupavit magis quam Septembrem quo erat natus, quod hoc sibi et primus consulatus et in sig-nes victoriae optigissent. Sacerdotum et numerum et dignitatem sed et

commoda auxit, praecipue Vestalium virginum. Cumque in demortuae locum aliam capi oporteret ambirentque multi ne filias in sortem darent, adiuravit, si cuiusquam neptium suarum competeret aetas, oblaturum se fuisse eam. Nonnulla etiam ex antiquis caerimoniis paulatim abolita restituit, ut Salutis augurium, Diale flamonium, sacrum Lupercale, ludos Saeculares et Compitalicios. Lupercalibus vetuit currere inberbes, item Saecularibus ludis iuvenes utriusque sexus prohibuit ullum nocturnum spectaculum frequentare nisi cum aliquo maiore natu propinquorum.

Sueton *Divus Augustus* 31:

Da han efter Lepidus' død omsider overtog hvervet som ypperstepræst – mens denne endnu levede, havde han ikke kunnet få sig selv til at tage det fra ham – foranstaltede han en indsamling af alt, hvad der var i omløb af græske og latinske spådomsbøger med ukendt eller tvivlsom proveniens, og mere end 2.000 bind blev brændt. Han beholdt kun et udvalg af de sibyllinske, og disse placerede han i to forgyldte skrin under den palatinske Apollons sokkel. Kalenderen, som var blevet reformeret af Divus Julius, men senere kommet i uorden pga. forsømmelighed, førte han atter tilbage til dens oprindelige system. I den forbindelse benævnte han måneden *sextilis* efter sit tilnavn [Augustus] – vel at mærke ikke måneden *septembres*, hvori han var født – for han havde nemlig opnået både sit første konsulat og sine største sejre i *sextilis*. Han forhøjede antallet af præster og øgede deres anseelse og privilegier, især vestalindernes. Da der efter et dødsfald skulle vælges en ny vestalinde, forsøgte mange at undgå, at deres døtre tog del i lodtrækningen, men han erklærede under ed, at dersom der blandt hans børnebørn havde været en pige i den rette alder, ville han have stillet hende til rådighed. Han genetablerede også nogle gamle religiøse institutioner, der efterhånden var gået af brug, fx auguriet for den offentlige helse, juppiterpræstesketet, luperkalierne, sekularlegene og *Compitalia* festivalen. Han forbød, at unge mænd, der endnu ikke havde skæg, deltog i luperkalierne, og at unge mænd og kvinder deltog i de natlige ceremonier ved sekularlegene, medmindre de var i selskab med en ældre pårørende.

Dio Cassius 54.18:

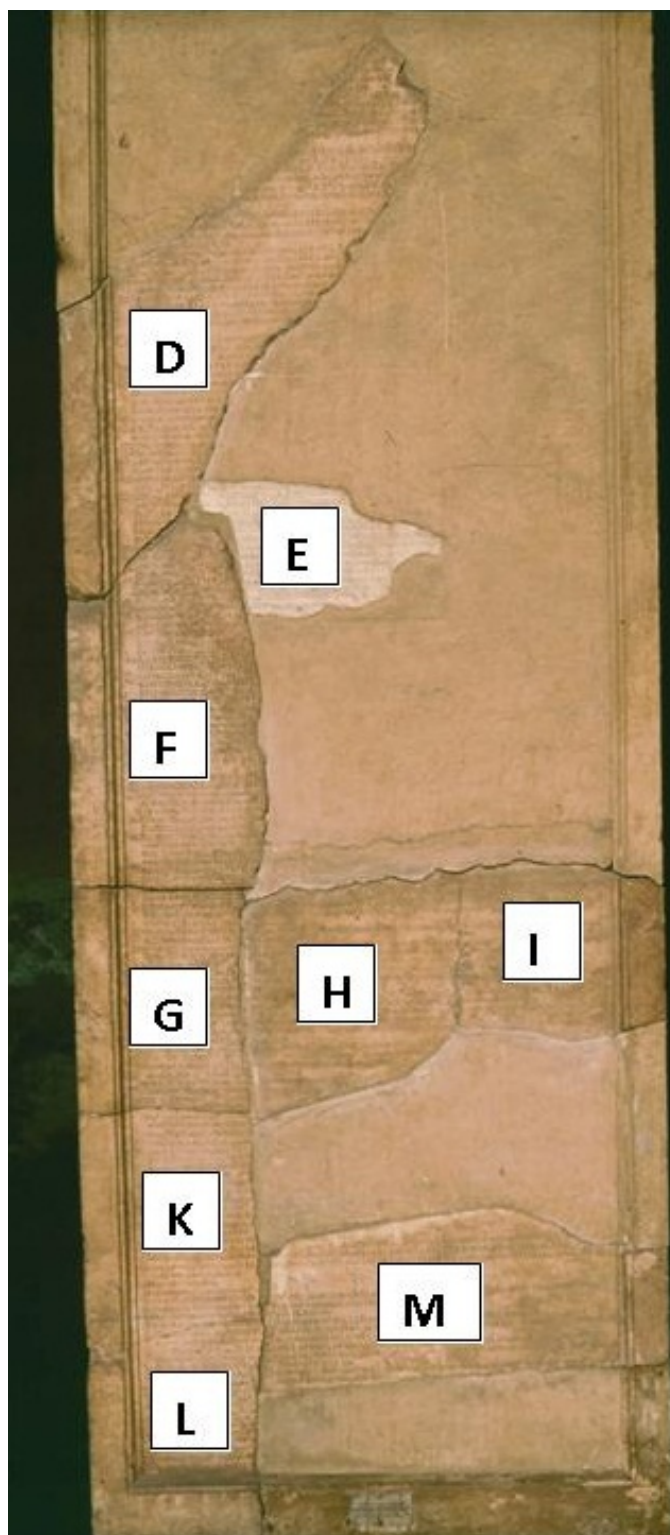
ταῦτα μὲν ἐν ἐκείνῳ τῷ ἔτει ἐγένετο· ἐπὶ δὲ δὴ [τοῦ] Γαΐου τε Φουρνίου καὶ Γαΐου Σιλανοῦ ὑπάτων υἱὸν αὐθις ὁ Ἀγρίππας ἀνείλετο τὸν Λούκιον ὀνομασθέντα, καὶ αὐτὸν εὐθὺς ὁ Αὐγουστος μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Γαΐου ἐποίησατο, μὴ ἀναμείνας σφᾶς ἀνδρωθῆναι, ἀλλ' αὐτόθεν διαδόχους τῆς ἀρχῆς ἀποδείξας, ἵν' ἦττον ἐπιβουλεύηται. τὴν τε τῆς Τιμῆς καὶ τῆς Ἀρετῆς πανήγυριν ἐς τὰς νῦν ἡμέρας μετέστησε, καὶ τοῖς τὰ ἐπινίκια πέμπουσιν ἔργον ἐκ τῶν λαφύρων ἐς τὴν τῶν πράξεων μνήμην ποιεῖν προσέταξε, τὰ τε σαικουλάρια τὰ πέμπτα ἐπετέλεσε.

Dio Cassius 54.18:⁵

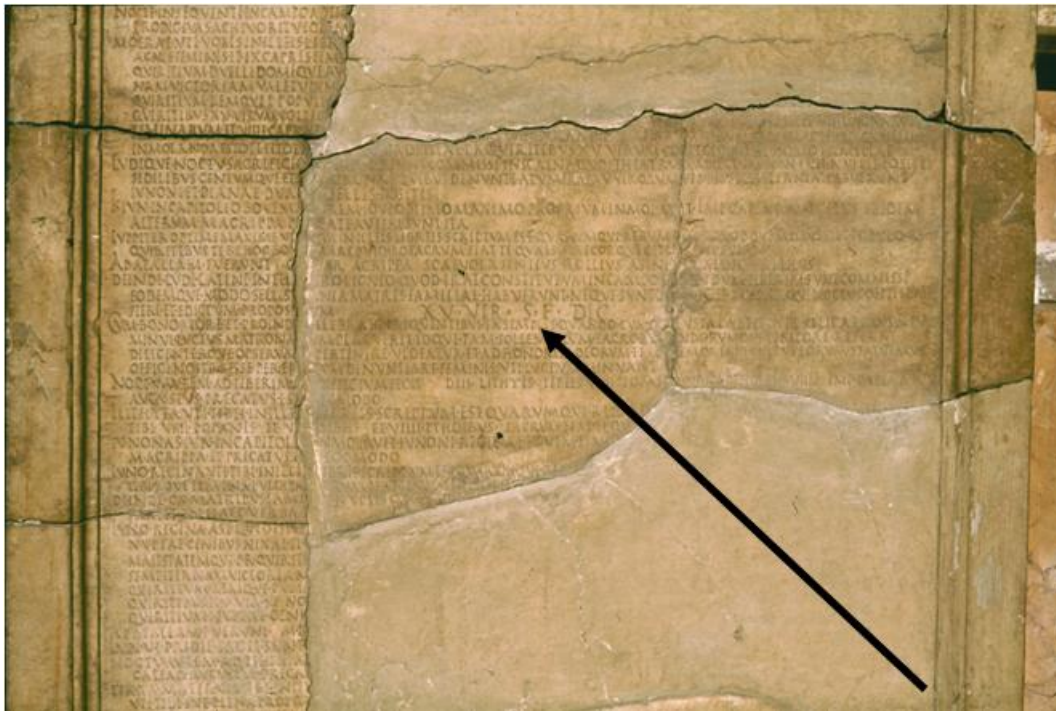
Det var det, der skete i det år. Under konsulerne Gaius Furnius og Gaius Silanus anerkendte Agrippa atter en søn som sin egen. Han fik navnet Lucius, og Augustus adopterede ham straks sammen med broderen Gaius uden at vente på, at de blev voksne, men gjorde dem tværtimod med det samme til sine efterfølgere i embedet, for at han i mindre grad skulle blive udsat for konspirationer.

Han flyttede festlighederne for *Timé* og *Areté* til det tidspunkt, hvor de ligger i vore dage, og pålagde dem, der fejrer en triumf, ud af deres erhvervede bytte at bekoste og opstille et mindesmærke over deres bedrifter, samt fejrede de femte sekularlege.

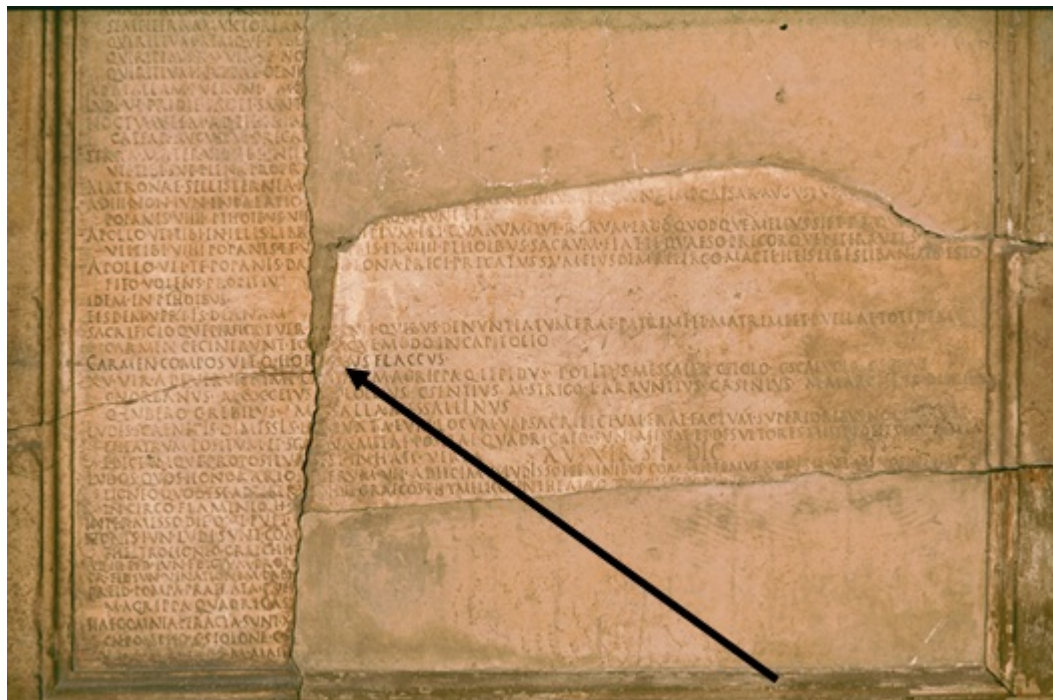
5. Oversættelse Kirsten Dige Larsen 2009

Figur 2: Indskriften på Termemuseet i Rom; fragmenterne A, B og C har siddet over de øvrige fragmenter i højre side af indskriften.

Figur 3: Fragmenterne G, H og I. Bemærk at XV.VIR.S.F.DIC er tydeligt fremhævet (midt i billedet).

Figur 4: Fragmenterne K, L og M. Bemærk CARMEN COMPOSITUIT Q. HORATIUS FLACCUS (midt i billedet).

Kommentar

Kronologi og tradition

Romersk religion har altid haft ry for at være en sær blanding af gammelt og nyt og i stadig forandring under indflydelse af de mange fremmede kulte, som romerne stødte på i deres voksende rige. Sekularlegene i år 17 f.v.t. afspejler denne mangfoldighed med hensyn til guddomme, og har samtidig et andet karakteristisk element, nemlig en klar fastholdelse af gamle traditioner sideløbende med indførelsen af nye. Augustus gik endda et skridt videre, idet han ikke blot greb tilbage til gamle traditioner, men lod traditioner opfinde specielt til sine lege. Den augustæiske periode var en brydningstid midt i mellem republik og kejserdømme, og betoningen af kontinuitet var helt afgørende for Augustus. Den mest åbenlyse konstruktion af tradition var legenes kronologi. Ud fra Censorinus' *De Die Natali*⁶ kan der rekonstrueres ikke færre end tre parallelle rækker af sekularlege:⁷

Den annalistiske række	Den augustæiske række	"Jubilæumsrækken"
509 / 504 f.v.t.	456 f.v.t.	47
344 f.v.t.	346 f.v.t.	147
252 / 249 f.v.t.	236 f.v.t.	248
149 / 146 f.v.t.	126 f.v.t.	
17 f.v.t.	17 f.v.t.	
	88	
	204	

Censorinus angiver selv den romerske historiker Valerius Antias som sin hovedkilde til de første sekularlege,⁸ den såkaldte annalistiske række. De første lege i denne række har ikke megen historisk autoritet, men de knytter sig til den mytiske tradition omkring

6. Ss. 36-41.

7. De lege, der (sandsynligvis) rent faktisk fandt sted, er markeret med fed skrift.

8. Romersk historiker, der skrev i begyndelsen af det 1. århundrede f.v.t.

republikkens grundlæggelse, især en af Roms første konsul Valerius Publicola, der skulle have afholdt de allerførste sekularlege efter fordrivelsen af kongerne. Både Publicola og Valerius Antias var efterkommere af den Valerius, der ifølge den aitiologiske myte indstiftede legene som tak for helbredelsen af sine pestsyge børn.⁹ Disse første – mytiske – lege og de to efterfølgende fejring af lege i henholdsvis 509/504 f.v.t. og 344 f.v.t. anses af langt de fleste moderne forskere som et forsøg på at promovere den valeriske slægts betydning for republikken Roms historie. Til gengæld er der nogenlunde enighed om, at legene blev institutionaliseret i det tredje århundrede f.v.t. i forbindelse med den første puniske krig, der var inde i en kritisk fase i 249 f.v.t., og eftersom det er de første lege, som nævnes af andre kilder end Censorinus og dermed Valerius Antias,¹⁰ hersker der overvejende enighed om, at disse lege rent faktisk har fundet sted.¹¹ I forbindelse med de fjerde sekularlege vakler Censorinus mellem årstallet 149 f.v.t. og 146 f.v.t.; det mest sandsynlige er nok 146 f.v.t. – ved afslutningen af den tredje puniske krig.¹² I begyndelsen af sit afsnit om sekler, *saecula*, definerer Censorinus et *saeculum* som *spatium vitae humanae longissimum partu et morte definitum*, den længst mulige menneskelige levealder. På baggrund af etruskiske *libri rituales* skelner han desuden mellem *saeculum naturale*, som er det tidsrum, der går fra en bys grundlæggelse til det tidspunkt, hvor det sidste menneske, som har oplevet denne grundlæggelse, dør, modsat *saeculum civile*, som er et af romerne fastsat tidsrum på nøjagtigt 100 år, og ved udgangen af hvilket der bliver afholdt *ludi*. Hvis vi altså godtager, at legene i 249 f.v.t. og 146 f.v.t. virkelig fandt sted, skulle de næste lege jf. 100-års intervallet have fundet sted i 49/46 f.v.t. På dette tidspunkt rasede borgerkrigen mellem Cæsar og Pompejus, og der blev ikke afholdt sekularlege. Ingen skriftlige kilder nævner de forsømte lege, men møntbilleder fra årene 45 og 44 f.v.t. med overflødhorn og et portræt af en sibylle kan måske være hentydninger til (manglende) fejring af sekularlege. Efter drabet på Cæsar brød der nye borgerkrige ud, først mellem triumvirerne og

9. Valerius Maximus ss. 33-35.

10. Livius og Varro, der begge skrev i første århundrede f.v.t., citeres af Censorinus ss. 36-41.

11. Bl.a. Wagenvoorth 193, Beard, North & Price I 71 og Schnegg-Köhler 161; derimod mener Weiss 215, at der ikke har været afholdt sekularlege overhovedet i republikken: "Sie waren eines der vielen Produkte der jüngerer Annalistik" (især Antias). Også John Scheid mener, at Augustus' lege var de første sekularlege (Buitenwerf 102 n. 37).

12. Beard, North & Price I 71, Schnegg-Köhler 161 og Coarelli 217, der alle mener, at årstallet 149 f.v.t. er konstrueret af Antias for at opnå en afstand på præcis 100 år til legene i 249 f.v.t.

Cæsars mordere og derefter mellem Octavian og Antonius. Man kan argumentere for, at der så burde have været fejret sekularlege i 31 f.v.t. efter slaget ved Actium som markering af enden på borgerkrigene, men måske har Actium i år 31 f.v.t. for den unge Octavian ikke fremstået som dén ultimative sejr, som vi i dag ved, at den var. I 18 f.v.t. blev Augustus' nye ægteskabslovgivning vedtaget (se note til DEF 57), og han adopterede sine børnebørn Gaius, der var knap 3 år, og den nyfødte Lucius,¹³ og dét er efter min mening de to hovedårsager til, at sekularlegene netop blev fejret i 17 f.v.t. Endelig er der den helt nærliggende forklaring, at Augustus valgte årstallet 17 f.v.t. for at fejre tiåret for principatets indførelse¹⁴ — sidstnævnte grund udelukker dog ingenlunde de to første.

Med hensyn til disse femte sekularlege er der altså ingen tvivl om årstallet og heller ikke om navnet – de tidligere lege kaldtes *tarentinske lege* efter lokaliteten for legene.¹⁵ Der hersker enighed om, at den augustæiske række af sekularlege er blevet konstrueret netop med udgangspunkt i år 17 f.v.t. for at give autoritet til legenes titel *ludi saeculares quinti*, de femte sekularlege. Blandt forskere har der altid været enighed om, at listen af sekularlege, som stod optegnet i de kapitolinske *Fasti*¹⁶ var tydelige falsknerier pga. den klodsede måde, hvorpå de var blevet tilføjet,¹⁷ dvs. hele den augustæiske række af sekularlege før 17 f.v.t. er et falsum.¹⁸ De efterfølgende lege i den augustæiske række opretholdt den nye afstand på 110 år, formodentlig som en institutionalisering af Augustus' nye beregning (gengivet i *Fasti*), og som en udløber af den etruskiske *saeculum*-opfattelse, dvs. at alle mennesker, der havde oplevet de forrige lege, skulle være døde, inden der kunne fejres nye lege. Det kan forklare, hvorfor folk lo ad kejser Claudius, da han i år 47 lod en herold annoncere lege, "som ingen før havde set eller

13. Dio Cassius 54.18, ss. 47.

14. Parke 190.

15. Varro gengivet af Censorinus ss. 36-41.

16. *Fasti* er lister over diverse civile og religiøse embedsår, triumfer osv. De såkaldte *Fasti Capitolini*, som dækker tiden frem til 13 e.v.t. var oprindeligt opstillet på Forum Romanum. Dette ex. er gengivet i CIL I2 p. 29 XLV.

17. Allerede Roth 367-68.

18. Fx Mommsen 355-56, Nilsson 1710, Diehl 350-51, Beard, North & Price I 205 samt Schnegg-Köhler 156-57.

ville få at se,”¹⁹ kun 63 år efter Augustus’ lege. Claudius fastlagde sin egen række af lege, “jubilæumsrækken”, til fejring af byen Roms grundlæggelse,²⁰ mens kejser Domitian fulgte 110-års intervallet og fejrede lege i 88, ganske vist seks år for tidligt (måske havde han en forudelse om, at han ikke kom til at regere i ret mange år; han blev myrdet i 96). Septimius Severus og hans sønner og medregenter Caracalla og Geta fejrede sekularlege 220 år efter Augustus, i år 204, og det blev de sidste “rigtige” sekularlege, da den kristne kejser Konstantin afviste at afholde lege.²¹

Ud over den forfalskede liste over lege er også den udpræget arkaiserende sprogbrug i indskriften (se fx note til FIH 97) et tegn på konstrueret tradition; man har villet få bønnerne til at lyde gamle. Som de tidligere lege blev Augustus’ lege afholdt efter konsultering af de sibyllinske bøger (se note til F 92). Bøgerne indeholdt orakelsvar med anvisninger på sonemidler over for guderne, som fx afholdelsen af sekularlege. Orakelsvaret i forbindelse med legene i 17 f.v.t. er overleveret i to næsten identiske versioner.²² De afsluttes begge med en formaning: hvis blot romerne husker at fejre sekularlege, så vil Italiens land og latinerne altid villigt føre åget på nakken og være underlagt det romerske rige, svarerende til indskriften F 94: “vil det latinske folk altid være underdanigt.” En sådan formulering gav ingen mening i 17 f.v.t., men må stamme fra før Roms sejr over de tidligere allierede i Det latinske Forbund, som Rom opløste i 338 f.v.t. Man kan ikke definitivt afvise orakelteksten som et falsum, men sandsynligheden taler for det.²³

Efter fundet af indskriften i 1890 kom der fart i forskningen af sekularlege, da det nu var muligt at sammenligne de augustæiske leges ritualer med ritualerne for de tidligere republikanske lege, bl.a. gengivet af Valerius Maximus og Censorinus, men også af den byzantinske historiker Zosimus, der skrev værket *Ἱστορία Νέα* i slutningen af 5. og begyndelsen af 6. århundrede e.v.t. Fra da af har der lydt en næsten enstemmig dom

19. Sueton *Divus Claudius* 21.

20. Claudius fejrede Roms 800-årsdag, Antoninus Pius dens 900-årsdag i 147 og kejser Philip I (Philip Araberen) 1.000 årsdagen i 248.

21. Zosimus 2.7.2.

22. Zosimus 2.6 og Phlegon 37.5.5 ss. 42-44.

23. Forfalskninger af orakelsvar var ikke noget nyt; fx Cicero *In Catilinam* 3.4.9 og Sueton *Divus Iulius* 79.

over Augustus' lege: kejseren genoplivede en gammel republikansk soningsfest, men nedtonede dens religiøse budskab for at fremme sin egen politiske ideologi. Hovedargumenterne har været de ændringer i lokaliteter og guddomme, som tydeligt fremgår af indskriften, især fremhævelsen af Augustus' personlige skytsgud Apollon og dennes nybyggede tempel på Palatin.

Lokaliteterne

Hvad valget af lokalitet angår, er det korrekt, at kejseren tilføjede ofringer i dagtimerne på henholdsvis Kapitol og Palatin, men de natlige offerceremonier foregik stadig – som i forbindelse med de tidligere lege – på Marsmarken, nærmere bestemt det område, der kaldtes Tarentum.²⁴ Da alle tre natlige ofringer foregik her, var Tarentum stadig hovedkultstedet i forbindelse med de augustæiske lege. Augustus har været meget omhyggelig med at bevare forbindelsen til de tidligere sekularlege, men spredningen af legene til flere lokaliteter gav en vigtig sidegevinst, nemlig en øget synliggørelse af legene. Dette stemmer overens med “programerklæringen” i indskriften (DE 53): at så mange som muligt skulle overvære legene. Om deltagerne i legene er gået i procession fra det ene sted til det andet, er et omdiskuteret spørgsmål. Den augustæiske indskrift giver ingen oplysninger, men i den severiske findes flere formuleringer, der kunne tyde på, at processionser har været en del af legene. Processioner var en fast bestanddel af mange religiøse begivenheder i antikken, fx den årlige procession i Grækenland fra Athen til Eleusis og den panathenæiske procession, der er afbildet på Parthenonfrisen. I Rom var processioner bl.a. en del af konsulernes tiltrædelsesceremoni og ikke mindst triumftøget, hvor de havde såvel religiøs som politisk betydning: de skulle symbolisere religiøst og socialt fællesskab samt fungere som magtdemonstration – samme funktioner er oplagte i forbindelse med sekularlegene. Uanset hvilket omfang processionerne havde i forbindelse med Augustus' lege, så har de været en synliggørende faktor, og desuden har processioner frem og tilbage mellem Tarentum og templerne på Kapitol og

24. Fx Valerius Maximus ss. 33-35 og Censorinus ss. 36-41.

Palatin været med til at binde de kultiske ceremonier sammen og også til at øge graden af *festivitas* i forbindelse legene, hvor “alvor skulle blandes med latter.”²⁵

Guder og ofringer

Den kreds af guder, som der blev ofret til på Marsmarken, blev ændret af Augustus. Oprindeligt var det underverdensguderne *Dis* og *Proserpina*, der modtog ofre. *Dis* (af *dives*, rig) *Pater* var det latinske navn for den græske gud Pluton, et tilnavn til underverdensguden Hades særligt som frugtbarhedsgud og som *Persefones* ægtemand; *Proserpina* er netop en latinisering af *Persefone*. Gudeparrets underjordiske karakter bekræftes af de ofre, de modtog, nemlig sorte offerdyr (en sort tyr til *Dis Pater* og en sort kvie til *Proserpina*) samt den omstændighed, at alteret blev nedgravet efter brug.²⁶ Det er dog vigtigt at understrege, at der ikke var tale om en dødekult, snarere det modsatte. Som sagt var både *Dis Pater* og *Proserpina* givere af velstand. I kraft af sin mytiske forbindelse til Demeter var *Proserpina* især giver af jordens frugtbarhed, både i form af afgrøder og afkom, hvilket gør det lettere at forklare Augustus’ valg af “nye” natlige guddomme. Den første nat ofrede Augustus til *Moerae*, Skæbnegudinderne, ni gimmerlam og ni geder, der var *proprii*, dvs. som var det passende offer til disse gudinder. Dette betyder, at det var passende at ofre kvindelige offerdyr til kvindelige guder, men også at dyrene har været sorte, som det var passende for underverdensguder. *Moerae* var den græske betegnelse for *Parcae*, de romerske skæbnegudinder, men i indskriften bruges deres græske navn, fordi offeret blev foretaget *Achivo ritu* – efter græsk offerritual (se note til F 90-91). Oprindeligt fandtes der kun én romersk skæbnegudinde, *Parca*, men under græsk indflydelse udvikledes treenigheden *Parcerne*, der ved et menneskes fødsel spinder livets tråd. I Grækenland var der tæt forbindelse mellem *Moerai* og fødselsgudinderne *Eileithyiae*, som var modtagere af den anden nats ofre, ganske vist benævnt ved deres latinske navn *Ilithyiae*. Den romerske

25. Oraklets formulering ss. 42-44.

26. Valerius Maximus ss. 33-35.

befolkning har nok ikke kendt fødselsgudinderne under dette navn,²⁷ og Horats nævner da også to forklarende tilnavne i sin sekularhymne: *Lucina* og *Genitalis*, der brugtes som tilnavne for både Juno og Diana som befordrere af lette og (talrige) fødsler. Kejseren ofrede det magiske antal offerkager, ni (3 x 3) af hver slags til de tre gudinder, uden tvivl som afspejling af Valerius' tre syge børn i oprindelsesmyten. Den tredje og sidste nat ofrede Augustus en drægtig sort so til *Terra Mater*, der var et andet navn for den romerske gudinde for Jorden, *Tellus*. Når *Terra Mater* anvendtes i stedet for *Tellus*, må grunden være, at dét navn mindede mest om oraklets *Gaia*,²⁸ og da ofringen blev udført efter græsk offerritual, brugtes det navn, der lå nærmest det græske, ligesom *Moerae* i stedet for *Parcae*. I sekularhymnen anvender Horats ikke *Terra Mater*, men i stedet de mere romerske navne *Tellus* og *Ceres*. Begge disse gudinder var frugtbarhedsgudinder, *Ceres* udelukkende for vegetation (især korn), hvorimod *Tellus* stod for både menneskers, dyrs og jordens frugtbarhed – samme dobbelte funktion som *Proserpina* besad – dvs. Augustus bortvalgte ikke de traditionelle natlige guder, men erstattede dem med mere "tidssvarende" guddomme, der alle havde frugtbarhed under en eller anden form som fællesnævner.

Guderne, som modtog ofre om dagen, havde ikke samme tilknytning til de oprindelige underverdensguder som de natlige. Der var helt tydeligt tale om en augustæisk fornyelse, som også i dette tilfælde blev videreført i forbindelse med senere kejseres fejring af sekularlege.²⁹ På legenes første dag modtog Juppiter Optimus Maximus, den mest betydningsfulde romerske statsgud, sit offer, en okse, der både var *proprius*, passende (i dette tilfælde hvid) og *pulcher*. Sidstnævnte var en slags kvalitetsbetegnelse for offerdyr, "den ypperste". Følgende dag modtog Juno Regina sit offer, en hvid kvie. Begge ofringer fandt sted på Kapitol foran templet for den kapitolinske triade, Juppiter, Juno og Minerva. Templet var i følge traditionen blevet opført under den sidste etruskiske konge i Rom, Tarquinius Superbus, og blev indviet i republikkens første år 509 f.v.t., og

27. Ikke engang stenhuggeren har kunnet stave til navnet: han glemte et "I", se indskriften linje GHI 115.

28. Phlegon ss. 42-44.

29. Den severiske indskrift nævner samme guder som den augustæiske og desuden Herkules og Bacchus, der også ses på mønter i forbindelse med disse lege. Disse to guder var skytsguder for Leptis Magna, Severus' hjemby i Nordafrika.

såvel dets arkitektur, som skulpturudsmykning og selve begrebet “den kapitolinske triade” var tydeligt etruskisk inspireret. Templet vedblev at være det vigtigste tempel i Rom i mange hundrede år. Det var her de nye romerske embedsmænd ofrede ved deres tiltrædelse, og her hærførerne ofrede, inden de drog i krig, og her de deponerede deres laurbærkranse, hvis de vendte sejrrige tilbage, og senatet holdt årets første møde inde i templet. Man kunne måske have forventet, at også Minerva havde modtaget et offer i forbindelse med legene, men det gjorde hun ikke. Det må skyldes, at Minerva — i modsætning til Juno og Diana — ikke blev forbundet med frugtbarhed under nogen form, dvs. hun passede ikke ind i sekularlegenes tema.

På legenes sidste dag ofrede Augustus og Agrippa 3 x 9 offerkager først til Apollon og dernæst til Diana foran Apollontemplet på Palatin. Selv om ofrene til Juppiter og Juno var en fornyelse af sekularlegene, var de jf. ovenstående i fuld overensstemmelse med praksis i forbindelse med statsofre. Ofrene på Palatin var derimod en fornyelse også inden for statsreligionen, men helt i tråd med Augustus’ eget udsagn, nemlig at han både opretholdt forbindelsen til tidligere tiders traditioner og endda fornyede nogle af disse samt indledte nye traditioner – til efterfølgelse for kommende slægter.³⁰

Apollon havde i kraft af sin helbredende funktion været dyrket i Rom siden det 5. århundrede som *Apollo Medicus*, med eget tempel på Circus Flaminius, uden for *pomerium*.³¹ I forbindelse med femårslegene for slaget ved Actium påbegyndtes bygningen af et nyt Apollontempel på Palatin, og dette fik nærmest karakter af et sejrsmonument.³² Apollon havde mere og mere fået status som Augustus’ private skytsgud, og den omstændighed, at templet blev opført i umiddelbar nærhed af hans eget hjem på Palatin, var noget helt enestående. Diana derimod havde tilhørt kredsen af officielle romerske statsguder siden republikkens begyndelse med egen helligdom i Nemi, hvor det latinske forbund havde samlingssted, og eget tempel på Aventin i Rom, hvor modtagelsen af førsteafgrøder fandt sted forud for sekularlegene.

Offerhandlingerne foran templet på Palatin til Apollon og Diana er her af en sådan officiel karakter, at også Apollon for første gang rykker op i kredsen af statsguder på linje med Juppiter, en stilling han beholdt igennem hele kejsertiden. Apollon var helt

30. *Res Gestae* 8.12.

31. Af *post murum*, bag muren, byen Roms hellige bygrænse, anlagt allerede i kongetiden, dvs. før 500 f.v.t.

32. Hjort Lange 2009 196.

klart hovedguden på Palatin, en position der kan hænge sammen med hans forbindelse til sekularlegene lige fra de allertidligste fejringer. Det var altid på foranledning af de sibyllinske bøger — og dermed Apollon i dennes profetiske funktion³³ — at legene blev afholdt, så man kan sige, at han var den mest oplagte modtager af ofre i forbindelse med legene. Oraklet nævner “lignende ofre” til Apollon, hvilket sandsynligvis må betyde en tyr som til Juppiter, men indskriften opregner de samme tre slags offerkager som til *Ilithyia*. Jean Gag  har argumenteret for, at det blodløse offer til Apollon er tegn på, at han her — for første gang i Rom — bliver opfattet som en frugtbarhedsgud.³⁴ Han refererer til Tibuls elegi 2.5, der handler om Messalla Messalinus’ optagelse i femtenmandskollegiet (hans navn nævnes i indskriften fx LM 152). Digtets fysiske ramme er Apollontemplet på Palatin, og i begyndelsen og slutningen tiltales Apollon direkte i sin egenskab af gud for digtekunst og sp domskunst, hvorimod han i versene 79 ff. f r  ren for den frugtbarhed, der hersker i digtets samtid.³⁵ Gag s tolkning af Apollon som frugtbarhedsgud er overbevisende, især af to grunde. For det første refererer digtet til omtrent samme tid som sekularlegene,³⁶ og for det andet nævnes solguden, *Sol*, i digtet v. 59-60, med sine heste, der henholdsvis stiger op af og ned i havet. Ikke blot har Horats’ sekularhymne samme fysiske ramme som Tibuls elegi, Apollontemplet på Palatin med solguden og dennes firspand som gavlfigur, men tredje strofe af sekularhymnen er en klar parallel til Tibuls v. 59-60, “solen (og dens vogn), der fødes som en anden, men alligevel den samme.” Endnu vigtigere er strofens indledende ord, *alme*. Solen (Apollon) tiltales som frugtbarhedsgivende gud. Ligesom Apollon for første gang i Rom tildeles et blodl st offer i forbindelse med sekularlegene, således er det også første gang, at adjektivet *almus* i betydningen “livgivende” bruges om en mandlig gud. Dette kan ikke være en tilfældighed.

33. Også i sekularhymnen nævnes Apollon i denne funktion, *augur*, sp mand/varselstyder, v. 61.

34. Gag  632; det sædvanlige offer for Apollon var en okse med forgyldte horn og to geder ligeledes med forgyldte horn (fx Livius XXV.12.13).

35. Tibul II.5 v. 79-90.

36. Bog 2 af Tibuls elegier anses traditionelt for at være udkommet lige inden digterens død i 19 f.v.t. (eller posthumt).

Frugtbarhed

Betoningen af guder forbundet med frugtbarhed skal ses som en understregning af legenes grundtanke, nemlig en sikring af kommende generationer — grundbetydningen af ordet *saeculum* er netop generation og slægt. I oprindelsesmyten til legene var tre børn truet af pestsygdom,³⁷ senere generationers børn havde været truet af især hungersnød og krige, og i 17 f.v.t. var den romerske befolknings overlevelse nu truet efter flere årtier med lav fødselsrate — især i de øverste samfundsklasser — og ikke mindst af en katastrofalt høj spædbarnsdødelighed. Fokuseringen på slægtens kontinuitet ses flere steder i indskriften, bl.a. DE 54: “fordi ingen vil kunne deltage i sådanne festligheder igen” og DEF 56: “eftersom ... det ikke er tilladt for nogen dødelig mere end én gang at overvære de lege, som...” Fejringen af sekularlege er altså ikke blot en hundredeårsfest, men en fest, der skal fejre, at en ny generation har afløst den gamle. Også Horats’ sekularhymne giver udtryk for dette evighedsaspekt, hvor slægt følger slægt, ligesom seklerne følger efter hinanden, nye og alligevel de samme.³⁸ Dette argument støttes kraftigst af kvindernes meget fremtrædende rolle i forbindelse med legene. 110 gifte matroner fejrede *sellisternia*, gudindemåltider (se note til D 39) efter hver ofring. Det første litterære belæg for *lectisternia* (det tilsvarende ritual for mandlige guder) findes hos Livius, der beskriver ceremonien i forbindelse med Roms krig mod den etruskiske by Veji 399 f.v.t.³⁹ Ceremonien blev påbudt af de sibyllinske bøger for at sone en epidemi, og Tacitus nævner afholdelsen af *sellisternia* i forbindelse med soningsritualerne efter Roms brand i år 64.⁴⁰ Som tidligere nævnt var ofrene til *Dis* og *Proserpina* i forbindelse med de første fejringer af sekularlege sonofre (efter forudgående sygdom og/eller krig), og Valerius Maximus nævner *lectisternia* i forbindelse med både Valesius’ første lege og legene afholdt af konsul Publicola,⁴¹ så meget tyder på, at også de *sellisternia*, der blev fejret ved legene i 17 f.v.t. og ved senere lege havde denne sonende funktion. Måltiderne blev afholdt for Juno og Diana — de samme gudinder, som Agrippa og Augustus ofrede til — så det, der skulle sones, må have

37. Valerius Maximus ss. 33-35.

38. *Carmen Saeculare* v. 9-11.

39. Livius 5.13.5-8.

40. Tacitus *Annales* 15.44.

41. Valerius Maximus ss. 33-35.

ligget inden for disse gudinders virkeområder. Igen er frugtbarhedsaspektet det mest oplagte bud på en fællesnævner. Juno Regina var matronernes gudinde, og Juno og Diana delte tilnavnet *Lucina*,⁴² som de gudinder, der fik de små børn til at se dagens lys, *lux*. Også i forbindelse med den *supplicatio*, offentlige bedefest, som Agrippa forestod den anden nat på Kapitol, spillede de 110 gifte matroner en stor rolle. Man kunne måske have forventet, at deres bøn ville have haft frugtbarhed og lette fødsler som tema, men de beder netop som en del af staten og altså præcis om de samme ting, som kejseren bad om den foregående nat, vedvarende sejr og styrke til det romerske folk. Dette er helt enestående inden for romersk religion og altså et tegn på, at netop gifte kvinder/mødre var essentielle for sekularlegenes funktion, synliggjort ved det imponerende syn af 110 knælende kvinder, der bad i kor. I forbindelse med den severiske *supplicatio* nævnes kejserinden, Julia Domna, og de 109 andre matroner ved navn i indskriften, og måske er det ikke utænkeligt, at der ligeledes har været kvinder fra den juliske familie til stede ved den augustæiske *supplicatio*, evt. ledsaget af deres børn, i lighed med fremstillingen på Ara Pacis' frise, måske Augustus' datter Julia med sønnen Gaius og Agrippas tidligere hustru Marcella, Augustus' niece, med deres fælles søn,⁴³ eller endda Livia som matronernes "forkvinde". Dette ville være i god tråd med den dynastiske eksponering af Agrippa ved offerceremonien. Agrippa var ikke — som Augustus — *magister*, altså medlem af "forretningsudvalget" for femtenmandskollegiet, der stod for afholdelsen af legene (se note til AB 3 og GHI 119), så det er ikke i den egenskab, han forestår ofringerne denne nat. Det må altså være i sin egenskab af repræsentant for kejserens familie, at han leder matronernes bøn. I forbindelse med alle senere sekularlege var det kejseren, der sammen med femtenmandskollegiet forestod offerhandlingerne (ved de severiske lege deltager hele kejserfamilien: de to sønner, der var medregenter, og kejserinden), så de augustæiske lege har kanoniseret denne praksis.

42. *Carmen Saeculare* v. 15.

43. Afbildet på Louvre-fragmentet af Ara Pacis, se fx La Rocca 35 og Rossini 76. De mange børn på Ara Pacis' frise skal også signalere frugtbarhed og betone vigtigheden af børnefødsler.

En guldalder?

Som nævnt i indledningen er de augustæiske sekularlege af langt de fleste forskere blevet tolket som den ultimative fejring af det romerske riges indtræden i en ny gylden tidsalder, *aurea aetas*, eller et gyldent århundrede, *aureum saeculum*, personificeret ved Augustus selv. Myten om verdensaldrene findes i mange kulturer og er grundlæggende den samme: Verden var oprindeligt fuldendt, men menneskene er efterhånden blevet degenererede såvel hvad moral og legemlig kvalitet som livsvilkår angår. Hesiod, som er den ældst overleverede græske digter, fortæller i "Værker og dage" myten om metalaldrene. Han opregner fem slægter:⁴⁴ guldalder-, sølvalder- og kobberalder-slægten, en generation af heroer samt til sidst sin egen slægt, som hører hjemme i jernalderen. Guldalderen beskriver han som en for mennesker sorgløs tilværelse, hvor Kronos regerede i Himlen, og der var overflod af afgrøder, uden at menneskene behøvede at dyrke jorden. Verdensaldermyten blev bl.a. genbrugt af Arat,⁴⁵ men ingen antik forfatter før Vergil nævner en tilbagevenden til eller genfødsel af guldalderen. I sin fjerde ekloge fra 40 f.v.t. nævner han for første gang en *gens aurea*, en gylden slægt, der vil vinde frem efter fødslen af et drengbarn og med Apollon som hersker (v. 5-10), og i sjette sang af Æneiden, Roms nationalepos skrevet mellem 29 og 19 f.v.t., profeterer Aeneas' far Anchises: Cæsar Augustus vil grundlægge gyldne aldre, *aurea saecula* (v. 792-93). Dvs. Vergil forudsiger, at en gylden tidsalder, *aureum saeculum*, vil genopstå under Augustus, men siger intet sted, at den gyldne tidsalder er vendt tilbage. Man kan sige, at han indbygger en slags sikkerhedsmargen i forhold til det augustæiske styres karakter. Æneiden blev skrevet i de allerførste år efter Actium – inden styret for alvor havde konsolideret sig. Horats var i en anden situation i 17 f.v.t., og man kunne derfor forvente, at han i sekularhymnen ville lovprise det oprundne nye gyldne århundrede som en realitet, men han nævner ingen *aureum saeculum*. Dette kan skyldes ordet *aureus'* negative konnotation, der var for tæt forbundet med *luxuria*-begrebet⁴⁶ til at kunne anvendes i en statslig, religiøs sammenhæng, men måske også at Horats havde

44. Sing. *genos*; jf. ovenfor kan også *saeculum* betyde generation/slægt.

45. Græsk digter fra begyndelsen af det 3. århundrede f.v.t. i værket *Phainomena* v. 109-35.

46. Guld blev tidligt associeret med den hellenistiske verdens uromerske *luxuria*, og Horats spiller selv på dette i Epistel I.12, hvor *aurea Copia* har en negativ konnotation af moralsk fordærv.

mere virkelighedsnære forventninger til den augustæiske tidsalder, som han benævner *melius aevum*, en bedre tidsalder.

Sekularhymnen

Carmen Saeculare, herefter CS, blev afsunget efter afslutningen af offerhandlingerne, *sacrificio perfecto* (KM 147), men var stadig en del af legene, og det har givet Horats en enestående mulighed for — uden at være bundet af religiøse forskrifter — at komme med en slags programerklæring for legene — ganske vist med tilbagevirkende kraft — og hymnen får derfor en protreptisk funktion i forhold til legene og er efter min mening selve nøglen til forståelsen af sekularlegenes formål. Især tre temaer går igen i hymnen, det imperialistiske og dynastiske aspekt samt frugtbarheds-/ægteskabstemaet.

Første antydning af et imperialistisk tema kommer i v. 11-12, nemlig håbet om, at solen aldrig vil se noget større end byen Rom, *possis nihil urbe Roma visere maius*. Som tidligere nævnt anvender Horats her adjektivet *almus*, livgivende, om solen/Apollon, altså som frugtbarhedsgud, således at *maius* skal forstås som “større”, hvad antallet af indbyggere angår, men den mere umiddelbare fortolkning vil være “større”, hvad udstrækning angår, og her vil man straks ikke blot tænke på byen Roms udstrækning, men hele det romerske riges udstrækning. I v. 51-52 omtales Augustus som den fremragende kriger, der er barmhjertig over for slagne fjender, og i de følgende vers nævnes de allerede overvundne folkeslag, fx partherne,⁴⁷ der lige havde leveret de felttegn tilbage, som de havde erobret fra den romerske general og triumvir Crassus tredive år tidligere — en af Augustus’ største “militære” triumfer. I tredjesidste strofe lægger korene Roms skæbne i Apollons hænder: “Hvis han tager gunstigt imod de palatinske ofre, så forlænges det romerske herredømme, *rem Romanam*.”⁴⁸ Det er værd at bemærke, at begge verber, *videt* og *prorogat*, står i indikativ, dvs. der er ingen tvivl om,

47. Benævnes *Medi* – digterisk synonym for partherne.

48. V. 65-66.

at det vil ske. Begge orakelsvar kommer med en formaning om, at hvis romerne blot vil fortsætte med at fejre sekularlege,⁴⁹ vil “Italiens og latinernes land altid tillige føre åget på nakken og være underlagt dit (Roms) rige.”⁵⁰ Ganske vist er disse svar først nedskrevet henholdsvis to og fem hundrede år efter Augustus’ lege, men at Roms herredømme *har* været et tema i forbindelse med legene, ses tydeligt af den bøn, som Augustus og Agrippa gentager ved hver ofring.⁵¹ “Jeg beder og bønfalder om, at du/I vil forøge det romerske folk og dets borgeres magt og myndighed i krig og i fred, og at det latinske folk altid vil være underdanigt, og at du/I vil skænke vedvarende sejr og styrke til det romerske folk og dets borgere og være det romerske folk, dets borgere og legioner velvilligt stemt(e), og at du/I vil tage vare på den romerske stat og lade den vokse.”⁵² Som i CS kan *rem publicam populi Romani ...maiolem faxitis*⁵³ forstås på to måder, men sammenholdt med *victoriam* og *legionibus*, F 95, er det romerske riges udstrækning dét, der først falder én ind. Mommsen var den første til at bemærke, at omtalen af legionerne i en statsbøn måtte være et forholdsvist nyt element.⁵⁴ Så længe det blot var Roms borgere, der stod under våben i en bestemt periode og derefter vendte tilbage til deres hverdag, var det ikke nødvendigt at bede separat for soldaterne – de var en del af *populus Romanus Quiritesque* — men efter indførelsen af en stående hær gav det god mening at inkludere legionerne i en statsbøn.⁵⁵ Som nævnt i noten til F 94 kan formuleringen “vil det latinske folk altid være underdanigt” tyde på en datering af (den oprindelige) bøn til før 338 f.v.t., hvor forbundsfællesystemet blev grundlagt efter romersk sejr i Latinerkrigen,⁵⁶ men efter min mening er det blot endnu et arkaiserende træk i indskriften, som skal få bønnen til lyde gammel og samtidig give associationer til andre — ydre som indre fjender — der i den augustæiske samtid kunne tænkes ikke “altid at ville være underdanige”, som fx endnu ikke underlagte folkeslag ved rigets grænser, provinser med oprørsplaner eller fraktioner inden for

49. Det gjorde Konstantin ikke, og derfor gik det grueligt galt! — Zosimus 2.7.

50. Zosimus 2.6.34-35 og Phlegon ss. 42-44.

51. De samme formuleringer indgår i matronernes *supplicatio*.

52. F 93-96.

53. FI 96.

54. Sammenlign fx med Scipios bøn i Livius 22.53.11, note til GHI 99.

55. Mommsen 1912 356.

56. Ross Taylor 1934 109-10.

rigets grænser, der kunne tænkes at ville styrte Augustus.⁵⁷ Efter 70 år med borgerkrige trængte riget til fred, hvilket også udtrykkes i CS: “Guder, skænk de gamle en behagelig alderdom;”⁵⁸ Man var træt af at slås, og i det efterfølgende vers samles de tre hovedtemaer i hymnen således: “Skænk Romulus’ folk held og talrigt afkom og enhver tænkelig ære.” Magten skal ses i forholdet til ydre og indre fjender, mens afkom og ære er to sider af samme sag, idet *decus* her ikke blot er ydre hæder, men også moralsk integritet.

Den dynastiske tone slås an to gange i hymnen. Første gang i vers 42, hvor *castus Aeneas*, den fromme Aeneas, det juliske hus’ stamfader, nævnes, og anden gang i vers 50, hvor Augustus kaldes *clarus Anchisae Venerisque sanguis*, Anchises’ og Venus’ strålende efterkommer. Netop kejserens påstået guddommelige herkomst var en af grundstenene i Augustus’ magtlegitimering, og det er derfor ikke mærkeligt, at Horats omtaler ham som efterkommer af Anchises og Venus i stedet for at anvende *Cæsar* og/eller *Augustus* som i indskriften og i Vergils *Æneide* VI.792. At Apollon (og søsteren Diana) er de guder, der bliver nævnt flest gange i CS, hænger nøje sammen med valget af lokalitet for legenes sidste dag og ikke mindst ofringerne til dette gudepar. Den kendsgerning, at Apollontemplet nærmest var bygget sammen med Augustus’ hus, knytter i høj grad legene til kejserens egen person og dermed det juliske dynasti, og det samme gør valget af Apollon og Diana som hovedguder på tredjedagen.⁵⁹ Jo mere overbevisende Augustus kunne knytte sig selv til guderne, jo lettere ville det blive for hans efterkommere at legitimere deres krav på magten. At han allerede havde tænkt på arvefølgen ses af valget af medofrer;⁶⁰ svigersønnen og faderen til hans to dattersønner, Agrippa, ofrede på lige fod med kejseren selv og stod endda som eneoferer på legenes anden dag. Det element, der tydeligst bærer et dynastisk præg, er dog den bøn, der blev fremsagt ved alle ofringerne. Både Augustus og Agrippa bad for “det romerske folk, dets borgere, femtenmandskollegiet, mig selv, mit hus og min familie.” Denne bøn blev gentaget igen og igen (se fx note til FGH 97), og det må have virket som den ultimative

57. Så sent som i 22 f.v.t. havde der været et forsøg på sammensværgelse mod Augustus, Dio Cassius 54.3.

58. CS v. 46.

59. Ud over at være kejserens personlige skytsgud blev Apollon også af nogle anset for at være Augustus’ far; Sueton *Divus Augustus* 94.4.

60. Se også Dio Cassius 54.18, ss. 47.

eksponering af den juliske slægt som rigets førstefamilie, i hvis hænder statens ve og vel var blevet lagt. Augustus fremstod ikke blot som sin egen families *pater familias*, familieoverhoved, men som *pater patriae*, fædrelandets fader, "landsfaderen".⁶¹ At Agrippa — alene — bad samme bøn, styrkede hans position som mulig tronfølger, ikke mindst som far til de mindreårige Gaius og Lucius, der netop var blevet adopteret af Augustus.

Hovedtemaet i hymnen er dog frugtbarhed og ægteskaber. Baggrunden for dette tema i såvel hymnen som legene som helhed var det moralske forfald, der havde ramt det romerske samfund med et deraf følgende lavt antal børnefødsler. I CS lyder bønne: "Guder, skænk den lærevillige ungdom gode skikke!"⁶² og lidt senere lyder det: "Nu vover Troskaben, Freden og Æren og også den gamle Kyskhed og den forsømte Dyd at vende tilbage."⁶³ Alle disse gamle, *prisci*, personificerede dyder var blevet forsømt⁶⁴ med moralsk fordærv til følge. Allerede Cicero havde opfordret Julius Cæsar til at lovgive inden for dette område,⁶⁵ og Tacitus nævner, at Pompeius blev valgt til konsul for tredje gang i 52 f.v.t. med den begrundelse, at han skulle "rette op på moralen," *corrigendis moribus*.⁶⁶ I *Res Gestae* nævner Augustus selv, at han både i 19 og 18 f.v.t. fik tilbudt *cura legum morumque*, en slags ekstraordinære beføjelser som "lovenes og sædernes vogter,"⁶⁷ men afslog dette, fordi det ville stride mod hævdivunden sædvane, *mos maiorum*. At dette moralske fordærv skulle have resulteret i et katastrofalt fald i

61. En titel han officielt først fik tildelt i år 2.

62. CS v. 45.

63. CS v. 57-58.

64. Også i fysisk forstand; i løbet af republikken havde de fået egne templer, men først nu – under Augustus – blev de genstand for fornyet interesse, da de var blandt de 82 templer han restaurerede, RG 20, og han fornyede desuden lege for *Honor* og *Virtus*; Dio Cassius 54.18, ss. 47.

65. Cicero *de Legibus* III.7 og *Pro Marcello* 23.

66. Tacitus *Annales* 3.28.

67. RG 6.

antallet af børnefødsler,⁶⁸ og tillige med borgerkrigens mange faldne og proskriberede borgere og epidemien i 23-22 f.v.t.⁶⁹ skulle have forårsaget et kraftigt fald i befolkningstallet, har længe været antaget, men vi har ingen kilder, der præcist angiver problemets omfang.⁷⁰ Augustus selv holdt folketælling, *census*, tre gange. Man kan dog ikke uddrage entydige konklusioner af disse tal, da fx kvinder og børn, frigivne slaver og italiske forbundsfæller i modsætning til tidligere folketællinger blev medregnet i de augustæiske optællinger, men alligvel mener Brunt, at der *var* tale om en alarmerende lav romersk reproduktionsrate, og at det er på denne baggrund, man skal forstå de augustæiske ægteskabslove (se note til DEF 57).⁷¹ Som tidligere nævnt er jeg overbevist om, at det var vedtagelsen af ægteskabslovene i 18 f.v.t., der var afgørende for beslutningen om at afholde sekularlege året efter, da frugtbarhedstemaet spiller den største rolle i såvel *CS* som de øvrige kilder til legene (inkl. indskriften). I *CS*'s mest udskældte strofe, vers 17-20, henviser Horats direkte til ægteskabslovene: "Gudinde, skænk os talrige efterkommere, og lad senatorernes beslutninger krones med held. Lad kvinder bindes af ægteskabsbånd, og lad ægteskabsloven følges af rigt afkom." Denne strofe skiller sig markant ud, ikke bare ved den grammatiske konstruktion,⁷² men også ved den direkte henvisning til vedtagne love — begge dele var meget sjældne i poetiske tekster. Der er talrige andre henvisninger til frugtbarhedstemaet. Allerede i vers 17 anråbes fødselsgudinden,⁷³ og i vers 25 skæbnegudinderne, der ved et barns fødsel

68. At anvende det moralske forfald som grunden til det lave antal børnefødsler er selvfølgelig en noget forenklet måde at anskue problemet på. Det, som Augustus har opfattet som moralsk forfald, forklares af Hopkins 78 f. ud fra mere moderne synspunkter som

- 1) øget konkurrence mht. social og økonomisk status, fx opnåelse af førende embeder
- 2) større grad af individualisering (på bekostning af almenvellets interesser)
- 3) større grad af sekularisering (fortrængning af traditionelle romerske guddomme og ritualer)
- 4) ændring af de romerske kvinders stilling og – især – selvopfattelse mht. ægteskab og kærlighed Det vil desværre være for omfattende at gå ind på disse aspekter, men jeg tilslutter mig mange af Hopkins' argumenter.

69. Som bl.a. kostede Augustus' nevø og svigersøn Marcellus livet, Dio Cassius 53.30.4-5.

70. De skriftlige kilder til demografiske undersøgelser af det antikke Rom består primært af gravsten med alders-angivelser, og de har vist sig i højere grad at afspejle et kulturmønster end et egentligt dødelighedsmønster.

71. Brunt 1971 558-66. Galinsky 1981 bagatelliserer de demografiske grunde til ægteskabslovene til fordel for Augustus' håb om at restituere de øverste samfundslags moralske "prestige". Wallace Hadrill 1981 argumenterer for økonomiske årsager til lovene. Alle tre faktorer kan have været medvirkende, men den demografiske har efter min mening været hovedårsagen.

72. En præposition med efterfølgende gerundivkonstruktion virker meget tung.

spinder livets tråd, og lige efter beder korene Moder Jord, *Tellus*, om at lade Jupiters helsebringende vand og luft opfostre afkommet. Endelig nævnes *Copia*, gudinden for overflod, i vers 59-60, med fyldte horn, dvs. der er ikke længere mangel på afgrøder, men stadig på afkom. Ikke bare hymnens ordlyd, men selve dens opførelse har indprentet hovedbudskabet "børn" i tilskuernes bevidsthed; det er ingen tilfældighed, at Horats netop valgte to børnekor til at synge sin hymne.

Konklusion

Som tidligere nævnt legitimerede Augustus sin fejring af sekularlege ved at hægte sig på tidligere tiders lege og konstruerede ligefrem elementer, der skulle give autoritet til sine lege, fx en fiktiv liste over foregående lege, en udpræget arkaiserende sprogbrug i indskriften (se note til FIH 97) og et formodentlig til lejligheden forfattet orakelsvar, ligesom afleveringen af førsteafgrøder forud for legene gav indtryk af at være et fra gammel tid overleveret ritual (Rom ernærede sig ikke længere ved landbrug). Han skabte på denne måde ikke blot en fællesskabsfølelse mellem de borgere, der deltog i legene, men også tilbage til fortidens romere i kraft af de fælles traditioner. Dvs. han anvendte den mere eller mindre iscenesatte fortid som redskab i forbindelse med sine lege, der mere end noget andet havde karakter af en frugtbarhedsfest med klare dynastiske undertoner. Ordet *saeculums* oprindelige betydning, "slægt" eller "generation", var helt afgørende for legenes indhold. Derimod finder jeg *saeculums* samhørighed med *aureum* af mindre betydning, da hverken *saeculum* eller *aureum* nævnes i indskrift eller hymne. Der blev heller ikke udgivet mønter med *aureum saeculum*, som man kunne have forventet, hvis fejringen af et nyt gyldent århundrede havde været legenes hovedbudskab. Man kan kun gisne om, hvorvidt udeladelsen skyldes, at man ville undgå en forbindelse med det negativt ladede begreb *luxuria*, der var blevet forbundet med østlig dekadence, og især med Antonius, Augustus' fjende, eller at Augustus ikke turde udfordre skæbnen ved direkte at sammenligne sin egen tid med Hesiods "Himmel på Jorden". Selv om jeg på ingen måde vil afvise, at fejringen af en ny

73. Med hele tre tilnavne, hvoraf det ene, *Lucina*, var tilnavn til både Juno og Diana.

(gylden) tidsalder kan have været én af de bagvedliggende ideologier for sekularlegene — på baggrund af årelange borgerkrige og andre trængsler for det romerske rige er det endda oplagt — så mener jeg ikke, at det er det budskab, som kejseren ønskede at formidle til deltagerne. Der blev ofret for at sone tidligere tiders ubalance mellem guder og mennesker (se note til D 30) og bedt til guderne om velvillighed i tiden fremover, men legene havde ikke karakter af jubelfest, som så mange forskere har påstået. Til trods for de mange forskelligartede aktiviteter, der skulle underholde folkemængden, var “latteren hele tiden blandet med alvor”, som orakelsvaret udtrykker det, og ingen deltager har kunnet undgå at lade sig påvirke af højtideligheden ved de natlige ofringer i fakkelskær, bønnernes ordlyd, de mange bedende matroner eller det storslåede klimaks med de to børnekor og Horats’ hymne, som blev sunget hele to gange. Alle disse elementer signalerede, at det var den ægteskabelige frugtbarhed, der var afgørende for den nye tids lykke. Som nævnt benyttede Augustus også denne oplagte lejlighed til at fremhæve sit eget dynastis fortræffeligheder, men begge temaer blev ikklædt religiøs *performance* med fokuseringen på generationernes videreførelse som hovedtemaet for legene. Hvis Augustus har villet fejre en ny tids komme, har det ikke været Hesiods – eller Vergils – gyldne tid, men sin egen tid, *aevum Augustum*, med fred både indadtil og udadtil og en overflod af børn til at føre riget videre.

Noter til indskriften.

Indskriftens overskrift er rekonstrueret ud fra en lignende indskrift opsat af kejser Septimius Severus i år 204: [Comme]ntarium [ludorum saecu]lar[iu]m [se]ptim[orum], optegnelser vedrørende de syvende sekular-lege.

- AB 2** De to formelsætninger, *de ea re fieri placuerit*, "hvis det vil behage, at det sker således i sagen", og *de ea re ita censuerunt*, "har senatorerne besluttet således i sagen", er konsekvent ikke oversat, da det ville virke som overflødig kancellistil og utydeliggøre meningen. Se endvidere note til AB 6-10.
- AB 3** *Quindecimviri sacris facundis*, "femtenmandskollegiet for religiøse anliggender", var et af Roms fire præsteskaber. Medlemstallet voksede fra to (ifølge traditionen helt tilbage fra kong Tarquinius Superbus' tid), til femten i slutningen af republikken. Af indskriften fremgår det, at antallet i augustæisk tid var helt oppe på 21. Kollegiets hovedopgave var at tage vare på de sibyllinske bøger (se note til F 92), som de på senatets bud skulle konsultere efter forudgående varsler og efterfølgende forelægge svarene i form af ritualer, der skulle udføres. Deres andet ansvarsområde var de udenlandske kulter i Rom, og dette kan være forklaringen på det stigende antal *viri*; i takt med romerrigets ekspansion, blev der "importeret" flere og flere fremmede guder, og kollegiets ansvarsområde voksede følgelig. Da sekularlegene netop blev vedtaget efter konsultering af de sibyllinske bøger, havde femtenmandskollegiet ansvaret for afholdelsen af sekularlegene.
- AB 4** Augustus' helbred var skrantende igennem hele hans regeringsperiode, og derfor besluttede senatet i 28 f.v.t., at der hvert fjerde år skulle bedes for Augustus' sundhed, ledsaget af løfter om at afholde festlege ved 4-årsperiodens udløb, hvis guderne opfyldte bønnerne.

- AB 6-10** Et *senatus consultum* var senatets formelle svar på en forespørgsel, *relatio*, fra en embedsmand. Formelt havde et *SC* ikke retslig gyldighed, men i praksis blev svaret opfattet som en beslutning og efterkommet, medmindre der var begået procedurefejl, eller folketribunerne nedlagde veto. Et *SC* havde fire mere eller mindre faste hovedpunkter:
- 1) Indledning. Forhandlingslederen/-lederne nævnes med *praenomen*, *nomen* og *praenomina filius* samt embedstitel efterfulgt af *senatus consuluit/-erunt*. Herefter dato, forsamlingssted og de vidner, der var til stede ved nedskrivningen (nævnt i rangsorden, dvs. den, der først havde været konsul, blev nævnt først og så fremdeles).
 - 2) Emnet for *SC*: *quos ille verba fecit* efterfulgt af en detaljeret beskrivelse i indirekte tale.
 - 3) Beslutningen. Først indledningsformlen *d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuerunt)* og dernæst selve beslutningen i indirekte tale, undertiden indledt med høflighedsformuleringen *senatui placere*, det behager senatet.
 - 4) Afslutningen markeret med et *C* for *censuere*, "besluttede".
- C 5-8** I indskriften nævnes femtenmandskollegiets medlemmer adskillige gange, dog ikke alle navne hver gang; fx nævnes Agrippa ikke her, da han ikke var i Rom på dette tidspunkt. Kollegiets ledende medlemmer havde rang af *magistri* og udgjorde en slags forretningsudvalg. Augustus var den ene af disse og nævnes hver gang først.
- C 9-11** Et "katalog" over de guder, der påkaldes i forbindelse med indvarslingen af de kommende lege. Apollon nævnes sammen med moderen Leto og søsteren Diana, som alle tre var repræsenteret ved græske originalstatuer i Apollontemplets cella.⁷⁴ Måske har kollegiet holdt sit møde i forbindelse med *editio ludorum* i Apollontemplets forhal (ligesom i D 37).

74. Plinius *NH* XXXVI 24, 25, 32.

C 15-17 Højest sandsynligt et heroldopråb angående den praktiske afvikling af legene. Herolden
 D 1-13 fungerede som hjælper for embedsmændene, når der skulle offentliggøres love, dekreter,
 samt lege m.m. Ordet *praeco*, herold, findes ikke på den bevarede del af sekularindskriften,
 D 14-23 men jeg støtter Schnegg-Köhler i hendes formodning om, at heroldopråbet har været
 gengivet i indskriften.⁷⁵ For det første pga. ordet *audientiam*'s fremtrædende plads både
 her (C 15) og i D 14, et stykke indrykket fra venstre margen,⁷⁶ og for det andet fordi
 Zosimus nævner herolder i forbindelse med legene,⁷⁷ og herolden optræder desuden på
 en mønt, der blev udgivet i forbindelse med sekularlegene.

Fig 5: Skitse af møntbillede med herold, rundt i kanten står der AUGUST(us) DI-VI F(ilius) LUDOS SAE(culares); B-siden af denar fra år 17 f.v.t.

D 6 *iubeo* i betydningen "give tilladelse til" jf. lignende formulering i *SC de Bacchanalibus*.⁷⁸

D 11 Aflevering af førsteafgrøder var et vigtigt ritual forud for store religiøse ceremonier i antikken, selv om det på dette tidspunkt kan virke lidt anakronistisk, da Roms befolkning ikke længere ernærede sig ved landbrug. Zosimus nævner, at det drejede sig om hvede, byg og hestebønner, og at afgrøderne senere blev brugt som gave til dem, der deltog i den første nats offerceremonier, samt fordelt til hele folket.⁷⁹ Af den severiske indskrift fremgår det, at afgrøderne blev brugt som præmie til sejrherrene i kunstridning og hestevæddeløb på legenes sidste dag, og at resten blev fordelt til dem, der havde hjulpet til ved ceremonierne. De to kilder behøver ikke at udelukke hinanden, da mængden af afgrøder må have været så stor, at der var nok til alle tre formål.

D 13 På såkaldte *feriae*, offentlige helligdage, var alle profane aktiviteter forbudt.

75. Schnegg-Köhler 80-82; hverken Mommsen eller Pighi har opfattet dette som et heroldopråb.

76. At ordet *audientiam* er karakteristisk for heroldopråb kan bl.a. ses hos Livius 43.16.8: *audientiam facere praeconem iussit*, "han befalede, at herolden skulle kundgøre..."

77. Zosimus 2.5.1.

78. CIL I2 581.15-18.

79. Zosimus 2.5.2 og 2.5.4.

- D 20 *patrimi* et *matrimi* er adjektiver, der kun bruges i kultisk sammenhæng om børn, hvis forældre stadig er i live. I oraklet står der: "Pigernes kor for sig og drengenes hankønshok, men alles forældre i live, så slægten stadig er omblomstret."⁸⁰ Børn, hvis forældre stadig levede, var ubesmittede af død, og derfor i rituel betydning de reneste og bedste til at påkalde guderne.
- D 21 Den hymne, der nævnes her, må være Horats *Carmen Saeculare*.
- D 24-28 Det første af i alt seks edikter udstedt af femtenmandskollegiet og gengivet i indskriften. De indledes alle med *edictum propositum est XV vir(i) s(acris) f(acundis) dic(unt)*. På nær dette første edikt afsluttes de også alle med: *XV vir s f dic* skrevet med lidt større bogstaver og placeret midt i linjen, så de tiltrak sig læsernes opmærksomhed.⁸¹
- D 25 Eftersom sekularlegene kun fandt sted hvert 110. år, kunne ingen borger huske, hvad han skulle foretage sig på legenes forskellige dage (D 28), og det var derfor vigtigt at informere herom.
- D 26-27 Man har (som det var skik og brug, *more exemploque maiorum*) afholdt et offentligt møde, *contio*, hvor foranstaltningerne er blevet gennemgået. De, der har været fraværende ved dette møde, skal imidlertid også informeres, og her kommer edikterne ind i billedet. Dette første indeholder dog ingen konkrete anvisninger, men fungerer nærmest som en slags legitimering af alle følgende bestemmelser, som femtenmandskollegiet offentliggjorde ang. legene.⁸²
- D 29-36 I modsætning til Mommsen og Pighi skelner Schnegg-Köhler mellem edikter og dekreter. De to dekreter er – ligesom edikterne og heroldopråbene – markeret med indrykning i venstre side.
- D 37-45

80. Phlegon ss. 42-44.

81. Se H 110 og M 155 og fotoet fig. 3.

82. Schnegg-Köhler 96.

D 30

Forud for legene blev der uddelt renselsesmidler, fakler, svovl og jordbeg.⁸³ I indskriften nævnes uddelingen af renselsesmidler tre gange. Først i heroldopråbet D 8, dernæst her i dekret 1 og endelig i edikt 4, *omnes liberi...qui suffimenta*.⁸⁴ I forbindelse med legene blev der udstedt en mønt, hvor en person, formodentlig Augustus selv, er afbildet siddende på en tribune. Han rækker sin hånd frem for at give noget til en stående person til venstre i billedet. Nederst på mønten står der AUG(ustus) SUF(fimenta) P(opulo dedit), Augustus gav renselsesmidler til folket.

Fig. 6: Skitse af møntbillede med uddeling af renselsesmidler; B-siden af aureus fra 17 f.v.t.

Også i den severiske indskrift nævnes der uddeling af *suffimenta* tre gange, og fra kejser Domitians lege i år 88 findes der en mønt, hvor søjlen med indskriften og en herold er afbilledet. I midten ses en *candelabrum*, stander til afbrænding af røgelse. *Purgamenta* er den almene betegnelse for renselsesmidler, mens *suffimenta* betegner de renselsesmidler, der blev brændt. Standeren på Domitianmønten indikerer, at netop afbrænding af renselsesmidler var et væsentligt træk ved sekularlegene, og dette passer med Zosimus' angivelse af fakler, svovl og jordbeg. I følge gammel tradition havde røgen og lugten i forbindelse med afbrænding en (overvejende symbolsk) desinficerende effekt på såvel mennesker og dyr som deres omgivelser. Det var en dobbeltydig renselse, som fandt sted. For det første blev man rensset for, hvad man end måtte have begået af "forkerte" handlinger, der ikke nødvendigvis var forbrydelser i juridisk forstand, men alt, hvad der kunne have bragt uorden i forholdet mellem mennesker og guder, den såkaldte *pax deorum*. For det andet havde renselsen en forebyggende virkning, således at man blev "sikret" mod fremtidige ulykker, såsom sygdomme, krige, misvækst osv.

83. Zosimus 2.5.1; jordbeg er et gammelt ord for naturasfalt.

84. EF 65.

- D 37** Det lader til, at femtenmandskollegiets møde er forløbet over to dage: først *eodem die*, D 24, som vi ikke kender datoen på, og siden er mødet fortsat d. 25. marts. På første del af mødet har man gennemgået de rituelle anvisninger, som var beskrevet i oraklet, og udstedt det første edikt om informering af befolkningen. *pro aede*, betyder "i templets forhal," ikke "foran templet". Kollegiet havde ikke nogen fast bygning til sine møder, og det er sandsynligt, at man har skiftet mødested fra første del af mødet til denne del, eftersom der angives en (ny) lokalitet. Templet kan meget vel have været Apollontemplet på Palatin, hvortil de sibyllinske bøger netop var blevet flyttet. Dette støttes af den seve-
riske indskrift, der netop flere gange nævner Apollontemplet på Palatin som mødested for femtenmandskollegiet.
- D 39** Offerceremonien *sellisternium* (plur.: *sellisternia*, ← *sella* + *sterno*) for kvindelige guder er en udløber af *lectisternium* (← *lectus* + *sterno*) for mandlige guder. Man stillede henholdsvis *lecta* (bænke til at ligge til bords på) og *sellae* (stole brugt til at sidde til bords på) frem til guderne (se note til F 72); hverken gudinder eller dødelige kvinder lå til bords, men sad op. Man beværtede herefter guderne som ved et almindeligt gæstebud. *lectisternium* kan spores tilbage til 399 f.v.t., hvor Livius beskriver ceremonien i forbindelse med Roms krig mod den etruskiske by Veji. Ceremonien blev påbudt af de sibyllinske bøger for at sone en epidemi, og Tacitus nævner fejring af *sellisternia* i forbindelse med soningsritualerne efter Roms brand i år 64.⁸⁵ Både *lectisternia* og *sellisternia* var ritualer efter græsk forbillede, såkaldte *graeco ritu*-ritualer (se note til F 90-91).
- D 44** De medlemmer af femtenmandskollegiet, der var til stede ved udstedelsen af ediktet, nævnes. Listen er helt sikkert ikke komplet, for det er tydeligt, at Agrippa nævnes som den første (hans navn er rykket helt frem i venstre side), hvilket betyder, at Augustus ikke har været til stede.
- D 47** Formuleringen *quo minore molestia*, "til mindst mulig gene", antyder den organisatoriske kraftpræstation, som uddelingen af røgelse og modtagelse af afgrøder må have været. Den er forløbet over de sidste fire dage inden legenes begyndelse og på flere lokaliteter i Rom.
- D 50** I 26 f.v.t. fuldførte Agrippa den af Cæsar planlagte *saepta Iulia* på Marsmarken. Det var et marmoranlæg flankeret af søjlehaller, som oprindeligt blev brugt som valglokale ved valg til *comitia tributa*, tribeforsamlingen. I kejsertiden blev *saepta* mest benyttet til gladiatorkampe.

85. Tacitus *Annales* 15.44.

- DE 52** Jeg støtter her Erika Diehls rekonstruktion: *post complur[es calamitates]*⁸⁶, “efter adskillige ulykkelige hændelser”, først og fremmest fordi det kan bruges synonymt med Zosimus’ *τινων συμπεσότων ἀποθυμίων*⁸⁷, “på grund af nogle indtrufne ubehageligheder”. Dette er den eneste antydning af en årsag til konsulteringen af de sibyllinske bøger, som vi får i indskriften.
- DE 53-54** Augustus og Agrippa havde begge tribunmyndighed, og det var i kraft af denne, de kunne fungere som initiativtagere til sekularlegene. Ordet *religio*, den religiøse forpligtelse, nævnes fire gange i løbet af de næste syv linjer, og det virker som en yderligere understregning af sekularlegenes store betydning. At så mange som muligt skal overvære festlighederne, bruges her som den første (af to) begrundelser for at lempe på reglerne i *lex de maritandis ordinibus*.

86. *Calamitas*, ulykke, modgang; katastrofe; Diehl 272.

87. Zosimus 2.4.2.

DEF 57

Den juliske ægteskabslov: *lex Iulia de maritandis ordinibus* (om reglerne for indgåelse af ægteskaber i de forskellige samfundsklasser), fra 18 f.v.t. havde tre hovedpunkter:

- 1) mænd mellem 25 og 60 år samt kvinder mellem 20 og 50 år havde pligt til at være gift (denne pligt gjaldt også efter en evt. skilsmisse eller ægtefællens død)
- 2) en indskrænkning af især senatorstandens ægteskaber med personer fra lavere sociale klasser⁸⁸
- 3) et komplekst system af henholdsvis privilegier og sanktioner for at opnå legitime efterkommere.

Ugifte kunne bl.a. straffes med udelukkelse fra teaterforstillinger og offentlige lege, men når der dispenseres fra denne regel i forbindelse med sekularlegene, skyldes det, at netop de ugifte repræsenterede de fremtidige opdragere af det nye saeculums *populus Romanus*. Indskrænkningen af *Lex Iulias* sanktioner skete ikke kun *propter religionem*, af religiøse hensyn, men også af politiske grunde, fordi en udelukkelse fra legene kunne desavouere den netop vedtagne lov; dén, der ikke var velkommen ved sekularlegene, ville ikke føle det samme ansvar for slægtens/folkets videreførelse. Ugifte af begge køn skulle dog stadig ledsages af en ældre pårørende, hvis de ønskede at deltage i legenes natlige ceremonier.⁸⁹

Samme år trådte *Lex Iulia de adulteriis coercendis*, den juliske lov om (retten til) at straffe ægteskabsbrud, i kraft. Den var en slags supplement til ægteskabsloven, og de vigtigste bestemmelser var:

- ♦ såvel *adulterium*⁹⁰ som *stuprum*⁹¹ blev strafbare handlinger på linje med incest
- ♦ hvis en ægtemand tolererede ægteskabsbrud, blev han medskyldig i forbrydelsen
- ♦ ægteskabsbrud straffedes hårdt med tab af halvdelen af henholdsvis medgiften (hvis det drejede sig om en kvinde) eller halvdelen af formuen (hvis det var en mand) og endog med landsforvisning.

Begge love havde samme hovedformål: at fremme ægteskabelige forbindelser og dermed også øge antallet af børnefødsler,⁹² og derfor måtte lovens formål i dette specielle tilfælde veje tungere end lovens bogstav.

88. Heraf lovens navn: *ordo* betyder "stand" eller "klasse". Til gengæld skulle det være andre borgere tilladt at gifte sig med frigivne.

89. Sueton *Divus Augustus* 31, ss. 45-46.

90. Ægteskabsbrud.

91. Utugt / voldtægt. Før denne lov kunne gifte kvinder, der var blevet voldtaget, blive anklaget for ægteskabsbrud.

92. Se fx *Res Gestae* 8.5 og *CS* v. 17-20.

EF 60-62 Indskriftsfragmenterne blev fundet nogenlunde *in situ*, dvs. på det sted, hvor søjlerne havde været opstillet, den nordvestlige Marsmark, se kortet fig. 1. Ved et kloakarbejde i 1890 på Tiberens venstre bred, hvor *Corso Vittorio Emanuele II* ender, under den nuværende *Piazza Pasquale Paoli*, stødte man på fundamentet af en middelalderlig mur, i hvis midte der lå over hundrede marmorfragmenter cementeret med lidt mørtel iblandet muldjord, otte fragmenter hørte til den augustæiske indskrift, meget få til kejser Claudius' indskrift og de fleste til den severiske indskrift. Muren var tydeligt blevet bygget i al hast, enten for at beskytte kvarteret mod truende højvande eller mod en fjende, der kunne invadere byen via den nærliggende *Ponte S. Angelo*. I indskriften nævnes to søjler, dvs. der har også været opstillet en bronzesøjle, men den er gået tabt, sandsynligvis smeltet om.

Fig. 7: Skitse af møntbillede med stele, hvorpå der står IMP(erator) CAE(sar) AUG(ustus) LUD(i) SAEC(ulares); B-siden af denar fra 17 f.v.t.

Sådanne indskriftssøjler har været almindelige i antikken, fx har også Augustus' *Res Gestae*, hans politiske testamente, været opslået på to bronzesøjler, som blev placeret foran Augustus' mausolæum i Rom. Disse er også senere gået tabt, men i 1555 fandt man en kopi, som allerede i antikken var blevet indhugget i templet for Roma og Augustus i *Ancyra* (det nuværende Ankara) i Tyrkiet, skrevet på både latin og græsk. Der har været spekulationer om, hvorvidt optegnelserne på de to sekularsøjler også har været på både græsk og latin (et sprog på hver søjle, dvs. græsk på bronzesøjlen, der ikke er bevaret). Zosimus nævner, at CS blev sunget på både græsk og latin,⁹³ men der er ingen henvisning til dette i indskriften, som er meget velbevaret lige præcis på det sted (KML 147-50), og der nævnes heller intet om, at de to søjler skulle have været på to forskellige sprog (DEF 59-62), hvilket selvfølgelig ikke betyder, at de ikke kan have været det.

93. Zosimus 2.5.5.

- F 69 *generatim* betyder “efter slægt eller art”. Det kan betyde, at folk skulle gå op til tribunerne i tre forskellige grupper, alt efter om de ville aflevere hvede, byg eller hestebønner. På en mønt udstedt i forbindelse med Domitians sekularlege ses tre kurve foran kejserens tribune, måske én til hver kornsort. Om det er denne botaniske inddeling, indskriften hentyder til, eller måske efter slægt eller sågar køn (mænd for sig og kvinder for sig), finder jeg svært at afgøre, derfor den neutrale oversættelse “gruppevis”.
- F 72 *sternere* er det tekniske udtryk for klargøring af gudindernes stole i forbindelse med *sellisternia* (*sella* + *sterno*), fx ved at lægge tæpper og puder på sæderne og pynte med forskellige effekter såsom farvede bånd og blomsterguirlander.
- F 75 *Ops* eller *Opis*, der var en urgammel romersk gudinde for det høstede korn, havde et tempel på Kapitol.
- F 80 Formuleringen *Bonum factum*, god gerning, blev tit brugt som indledning til edikter.
- F 82 *eodem modo*, “på samme måde”, må betyde, at modtagelsen af afgrøder skulle foregå på podier, ligesom fordelingen af renselsesmidler, som det også ses på den augustæiske mønt fig 6 og sandsynligvis på samme sted.
- F 83 Der er ikke tale om, at der blev afholdt lege inden d. 1. juni, men blot en opremsning af de ceremonier, der skulle finde sted i forbindelse med legene.
- F 88 *aenatores* eller *aeneatores*, “messingblæsere”, var en fællesbetegnelse for de romerske legioners trompetere, som blæste signal i forbindelse med march og slag. De nævnes ikke ret meget i civile sammenhænge, undtagen i forbindelse med ligfærd, *funus*, og derfor oversættelsen: “Messingblæsere skal spille som ved ligfærd [for at forkynde legenes afholdelse]”.

F 90-91 *Achivo ritu* / *Graeco ritu*, var ikke et specielt ritual, men en speciel måde at udføre et ritual på. Den mest synlige forskel på *Romano ritu* og *Graeco ritu* var den, at under den sidste dækkede den ofrende ikke hovedet med sin toga. Netop sekularlegene giver os de bedste kilder til andre kendetegn ved *Graeco ritu*. I den severiske indskrift kan man læse: "Den 2. juni gik præsterne, der var klædt i toga med purpurbræmme og krans, fra Palatin til Kapitol. Dér udførte kejser Septimius Severus og præsterne de hellige ritualer ved Junos alter. De afførte sig kransene og de purpurbræmmede togaer og fik hænderne vasket. Septimius tog en skarp kniv i sin højre hånd og en offerskål med vin i den venstre og ofrede *efter græsk forbillede* en hvid kvie til Juno med denne bøn..."⁹⁴ Dagen før denne ofring havde Septimius Severus foretaget tre andre ofringer, hvoraf den sidste var *Graeco ritu*. Her bar kejseren en tunika med frynser, han skar en hårtot af tyrens pande, og han ofrede krans. Endvidere brugte han ikke det latinske ord for indvolde, *exta*, men det græske *σπλάγχνα* i sin bøn. Det, der, udover det udækkede hoved, karakteriserede *Graeco ritu*, var krans (enten på den ofrendes hoved eller som offergave), tunica i stedet for toga og nogle græske ord.

F 92 Augustus bruger den græske betegnelse, *Moerae*, for skæbnegudinderne, der på latin kaldtes *Parcae*. Dette skyldes, at ofringen blev foretaget *Achivo ritu*, jf. kommentaren ovenfor. Der var tale om et brændoffer, der blev brændt helt op, *prodigivas* F 91, dvs. der blev intet tilbage som måltid for de ofrende; chthoniske guddomme modtog altid sådanne brændofre.

94. Acta Sept. Sev. IV.5-6.

- F 92 *illeis libreis*, “disse bøger”, er uden al tvivl de sibyllinske bøger, som femtenmandskollegiet, havde rådspurgt forud for sekularlegene. Det var guden Apollon, der talte gennem de sibyllinske bøger, ligesom han talte gennem spåkvinderne ved de græske orakelhelligdomme, den kendteste er nok *Pythia* i Delfi. For romerne spillede sibyllen i Cumae en vigtig rolle; det var fx hende, som Aeneas besøgte i 6. sang af Vergils *Æneide*. Ifølge myten tilbød en gammel kone kong Tarquinius, at han kunne købe ni spådomsbøger for en meget høj pris. Kongen afslog, hvorefter hun brændte de tre og tilbød ham de seks bøger til samme høje pris. Dette afslog han også, hvorpå hun brændte yderligere tre bøger og fastholdt sin pris. Dette rystede kongen så meget, at han købte de sidste tre bøger til den oprindelige pris. Senere fortællinger beretter, at den gamle kone var sibyllen i Cumae, og at bøgerne indeholdt romernes skæbne. Bøgerne blev gemt i det dengang (6. århundrede f.v.t.) nybyggede Juppitertempel på Kapitol, og der indsattes et særligt præsteskab til at føre tilsyn med dem og lede benyttelsen af dem, *duoviri*, senere *decimviri* og *quindecimviri*. Bøgerne var affattet på græske hexametersvers, og derfor havde præsteskabet to tolke til deres hjælp. Bøgerne kunne kun rådspørges på senatets befaling, og resultatet blev kun sjældent offentliggjort. Der var ikke tale om orakelsvar i form af spådomme, som det kendes fra orakelhelligdomme, men derimod om anvisninger på sonemidler over for guderne, når særlige *taetra prodigia*, “ilde varsler”, havde vist sig. Varro inddeler disse i tre grupper: *tumultus*, “optøjer”, *clades*, “katastrofer” (fx pest eller krig) og *ostenta*, “jærtegn” (fx i form af naturfænomener).⁹⁵
- F 93 *Propriis*, særligt kendetegnende, dvs. at netop dette offer stod anført som passende for Skæbnegudinderne. Man ofrede altid hundyr til kvindelige guder, og af oraklet fremgår det desuden, at offerdyrene har været sorte⁹⁶ — det var offerdyr til chthoniske guder altid — og det stemte også overens med oprindelsesmyten.⁹⁷
- F 94 *semper Latinus obtemperassit*, “at det latinske folk altid vil være underdanigt”, er en klar hentydning til Roms herredømme over de andre latinske folkeslag. Nogle forskere ser dette som en formulering, der stammer fra en meget tidlig afholdelse af sekularlege, dvs. før Roms sejr over de tidligere allierede i Det latinske Forbund, som Rom opløste i 338 f.v.t.⁹⁸ Andre mener, at det blot er en formulering, der stammer fra mere almene statsbønner fra det 4. årh. f.v.t.⁹⁹

95. Varro citeret af Dion. Hal. 4.62.5.

96. Zosimus 2.6.8-9.

97. Zosimus 2.2.3 f.

98. fx Ross Taylor 109-110.

99. fx Harris 121 f.

- FIH 97** Erika Diehl har beskæftiget sig indgående med denne sammensmeltning af en statsbøn samt og en personlig bøn for kejseren og hans familie. Den er ikke helt så epokegørende, som man umiddelbart kunne tro.¹⁰⁰ Der findes bl.a. eksempler hos Livius, hvor han lader Publius Cornelius Scipio inddrage sig selv og sin familie i offentlige bønner.¹⁰¹ Hvis der havde været noget odiøst i dette, ville Livius helt sikkert ikke have ladet Scipio gøre det. Der sker imidlertid et vigtigt skift i udformningen af bønnen i linje 98: *uti*-sætningerne, som efterfulgte *quaeso precorque* i linje 93, afløses af imperativkonstruktioner med *estote* og *fitote*.¹⁰² Schnegg-Köhler argumenterer meget overbevisende for, at denne del af bønnen blev gentaget for hvert dyr, der blev ofret, altså i alt 18 gange.¹⁰³ Både det grammatiske brud og ikke mindst entalsformen *hac agna femina immolanda* taler herfor. Første del af bønnen er udpræget arkaiserende i sit sprog, fx *auxitis*, *faxitis* og *duelli domique*, og de fleste af formuleringerne går igen fra gamle bønner, der bl.a. er overleveret hos Cato.¹⁰⁴ Om den er formuleret på baggrund af en gammel bøn fra tidligere afholdte sekularlege, eller bare er blevet udformet således, fordi det skulle lyde, som om den var, er ikke til at afgøre, men det må have været formuleringer, som de tilstedeværende har (gen)kendt fra andre ceremonier.¹⁰⁵ De sidste to sætninger (i imperativform), hvor Augustus nævner sig selv og sin familie, er bønnens klimaks. Højest sandsynligt blev den fremsagt i alt atten gange.
- GH 104** Agrippas navn nævnes fuldstændig ligestillet med Augustus', og også han får lov at bede for sin familie, der omfattede Augustus' datter Julia og deres tre helt små børn, Gaius, Julia og Lucius.

100. Diehl 358 f.

101. Fx Livius 22.53.11.

102. *estote* og *fitote* er futurum imperativ 2. person pluralis af henholdsvis *sum*, "jeg er" og *fit* "gøres", "ske".

103. Schnegg-Köhler 127-28.

104. Diehl 358-63.

105. Schnegg-Köhler 128.

GHI 108 Ligesom nattens ofringer afsluttes også den første dags ofringer med lege og *sellisternia*. I F 85 benævnes disse lege blot *Ludi Latini* uden nogen antydning af deres indhold. Med hensyn til stedet for deres afholdelse kan det meget vel dreje sig om et andet teater end det, der blev nævnt i HI 100. Dette teaters placering var blot *in campo ad Tiberim*, på Marsmarken ved Tiberen (F 90), mens placeringen hér angives som *in campo secundum Tiberim*, på Marsmarken langs med Tiberen. På baggrund af Zosimus' angivelse af stedet,¹⁰⁶ må dette teater være blevet opført på det område af Marsmarken, der kaldtes *Trigarium* (af *trigae*, hestetrespand). Området blev brugt som øvelsesareal for væddeløbsheste, og det lå lige syd for *Tarentum* langs Tiberens bred.¹⁰⁷ Det var også her, væddekørslerne og hesteopvisningerne blev afholdt på legenes sidste dag (LM 155-58).

GHI 109-14 De kvinder, der deltager i sekularlegene, benævnes ikke ens i indskriften; i GHI 101 var det *matronae*, gifte koner, der fejrede *sellisternia*, her er det *matres familiae*, familiemødre, ligesom det var i F 80, og i FHK 123 er det *matres familiae nuptae*, gifte familiemødre. I F 78, FGH 101 og 112 samt K 138 benævnes de igen *matronae*; i F 73 og GHI 114 blot *feminae*, kvinder, og endelig i F 71 *mulieres*, gifte kvinder. Det betyder ikke, at det har drejet sig om forskellige grupper af kvinder; for det første ville det have været organisatorisk meget omfattende med flere grupper på hver 110 kvinder, og for det andet fremgår det netop af den severiske indskrift, at der var tale om den samme gruppe af kvinder, som endda nævnes med deres navne.¹⁰⁸ Man kunne godt være en *matrona* uden at have børn, men det har især været vigtigt at understrege vigtigheden af mange børn. Måske har kvinderne ligefrem haft deres børn ved hånden, i hvert fald i forbindelse med de handlinger, der foregik om dagen, i lighed med de julske kvinder på det augustæiske fredsalters frise.

106. Zosimus 2.2.3.

107. Se kort fig. 1.

108. Acta Sev. IV 13 f.

- GHI 112** *luctum minuere*, at formindske eller begrænse sorgen. Der er tale om, at kvinderne skulle afkorte deres sørgeperiode, så de kunne deltage i sekularlegene. I modsætning til forholdene i det antikke Athen, var kvinders sorg et offentligt anliggende i Rom. Der var faste sørgeperioder for henholdsvis tabet af en ægtemand, en far, en søn eller en broder – fra 9 til 10 måneder – og i tilfælde af offentlige personers dødsfald kunne der fastsættes en officiel sørgeperiode på op til 1 år, som det fx skete efter den romeske general Coriolanus' død.¹⁰⁹ Begrænsning af sørgeperioder kunne ligeledes besluttes på baggrund af offentlige begivenheder. Efter nederlaget ved Cannae i 216 f.v.t. blev matronerne pålagt kun at vise deres sorg *intra suum quamque limen*, "inden for hjemmets fire vægge".¹¹⁰ Kvinderne viste deres sorg ved at bære mørke dragter og udslået hår samt forsage enhver form for pynt og smykker, og en sådan fremtoning kunne meget vel kolliderede med stemningen ved legene, hvor "alvor skulle være blandet med latter."¹¹¹
- GHI 115** *libum* var en offerkage bagt af revet ost, hvedemel og æg, *popanum* og *pthois* var andre former for offerkager af græsk oprindelse.
- GHI 117** *Ilithyia* er det latinske navn for den græske fødselsgudinde *Ειλείθυια*. Undertiden optrådte Eileithyerne som to eller tre søstre, døtre af Hera, og det må antages, at der også her er tale om tre gudinder, som tiltales hver for sig, og som hver får ni kager. I Rom fandtes der to andre fødselsgudinder, Mater Matuta og Lucina, der oprindeligt var et tilnavn til både Juno og Diana. Mater Matuta havde sig egen fest, Matralia, der fejredes d. 11. juni, altså umiddelbart efter sekularlegene. Da kulten for Mater Matuta var forbeholdt kvinder, var hun ikke "egnet" for sekularlegene, og Ilithyia blev derfor introduceret i stedet for. I CS nævnes både Ilithyia, Lucina og dennes tilnavn Genitalis.¹¹²

109. Plutarch *Coriolanus* 39.10; Dion. Hal. VIII.62.2.

110. Livius XII.55.6.

111. Phlegon ss. 42-44.

112. Horats CS v. 13-16.

- GHI 119** Agrippa og svigerfaderen Augustus var fælles om ofringerne til Juppiter d. 1. juni (GH 104) og til Apollon og Diana d. 3. juni (KM 140), mens Augustus ofrede alene de tre nætter. Agrippa var alene d. 2. juni, hvilket også ses af K 132, hvor Augustus navn ville have stået forrest, hvis han havde været til stede. Den mest nærliggende grund til dette må være, at Augustus' svage fysik har nødvendiggjort en fridag. Kurt Latte mener, at Augustus ofrede alene om natten, fordi disse ofringer var sonofringer, og kun kejseren selv kunne drages til ansvar for fortiden, mens Agrippa gerne måtte deltage i og endda forestå ofringer, der var rettet mod fremtiden.¹¹³ Han baserer det på et Sueton-citat, der handler om en hændelse kort før Augustus' død, hvor han overlod en ofring til den daværende tronfølger Tiberius, fordi løfterne gjaldt fremtiden.¹¹⁴ Endelig kan grunden have været en bevidst dynastisk eksponering af Agrippa som Augustus' svigersøn og ikke mindst som far til tronfølgerne Gaius og Lucius.
- GH 121-22** Denne bøn svarer fuldstændigt til Augustus' bøn til Juppiter i FHI 105-06, og Juno tiltales også som *Regina*, altså i sin egenskab af Juppiters hustru og dronning.
- GH 123** *praeo* er terminus technicus for at "sige for" i forbindelse med edsaflægninger og bønner. Agrippa har fremsagt bønnen først, og mødrene har derefter gentaget den.
- GH 125-26** *ast* er en arkaisk form af *at*, der bruges som indledende konjunktion i forbindelse med edsaflægninger og bønner. Som omtalt i noten til GHI 109-14, er det her *matres familias nuptae*, der fremsiger bønnen, dvs. det bliver betonet, at kvinderne er mødre. Store grupper af knælende kvinder var almindelige ved *supplicatio*, en offentlig bedefest i forbindelse med afvendelse af ulykker, men de 110 knælende matroner foran Juppiter-templet¹¹⁵ må alligevel have gjort et stort indtryk på befolkningen. I forbindelse med kejser Domitians sekularlege i år 88 blev der slået en mønt med motivet.
- K 126-31** Samme ønsker som i bønnen til Skæbnegudinderne F 93-96, men at det her er kvinder, der beder som repræsentanter for det romerske samfund, er noget helt enestående. I kvindernes bøn er verbet *obsecramus* føjet til *precamur* og *oramus*, hvilket forstærker bønnens karakter og den omstændighed, at de knæler: "Vi beder, bønfalder og trygler dig på vore knæ."

113. Latte 299.

114. Sueton *Divus Augustus* 97.

115. Templet var indviet til den kapitolske triade, Juppiter Optimus Maximus, Juno Regina (som hustru til J.O.M.) og Minerva.

- K 132** *Agrippa* nævnes som den første af de medlemmer af femtenmandskollegiet, der var til stede ved ofringen, hvilket helt tydeligt indikerer, at Augustus ikke selv har deltaget. Der har ganske givet været anført yderligere navne efter Agrippas i lighed med GHI 107.
- K 133** Legene, der blev afholdt efter matronernes *supplicatio*, har sandsynligvis været *Ludi Latini* som efter første dags ofringer og på samme teater, se GHI 108, og måske har der også været fejret *sellisternia*, selv om disse nævnes i en linje for sig i GHI 109, men flere steder i indskriften forekommer der udeladelser af (overflødige) ord i forbindelse med gentagelser.
- K 134** Den tredje nat ofrede Augustus igen alene, denne gang til *Terra Mater*, der var et andet navn for den romerske gudinde for Jorden, *Tellus*. Pga. hendes chthoniske karakter skulle hun, i lighed med Skæbnegudinderne i F 91, modtage et brændoffer. I *CS* nævner Horats *Tellus* og *Ceres*, ikke *Terra Mater*. Augustus har sandsynligvis brugt *Terra Mater*, fordi dét navn mindede mest om oraklets Gaia, og da ofringen var *Achivo ritu*, anvendtes det navn, der lå nærmest det græske, ligesom *Moerae* i stedet for *Parcae* i F 91.
- KL 137** *sus plena*, "en drægtig so", var også det offer, som Tellus modtog i forbindelse med *feriae sementivae*, to festdage i januar forud for forårssåningen for henholdsvis Tellus og Ceres. Soen må have været sort eller i hvert fald mørk, da det var et offer til en chthonisk guddom, ligesom også lammene og gederne i F 90-91 var sorte.
- KL 138** Eneste originale konjektur: **Mommsen** rekonstruerede *h[abuerunt ut pridie...]runt*, **Pighi**, *h[oc die eodem modo ut pridie habue]runt* og **Schnegg-Köhler**: *h[abuerunt.....]runt*. I linje K 134 angives tidspunktet som *noctu*, og den næste dag begynder først i linje K 139, så *hoc die* kan ikke være rigtigt. Schnegg-Köhler mener, at der kan have været en angivelse af *Ludi*, men kan ikke finde et passende verbum, der ender på *-runt*.¹¹⁶ Det kan tænkes, at det bogstav, som der kun er bevaret en tredjedel af på fragment M, slet ikke er et "r". Der er andre eksempler på, at udgiverne ikke er enige om, hvilket bogstav, der er det mest sandsynlige. Er det fx et "s", kunne der stå *commisi* (som i H 100 og I 108) eller *facti* (som i K 133) *sunt*. På denne baggrund rekonstruerer jeg: [...*ludi facti*] *sunt*.

116. Schnegg-Köhler 71.

KL 139 Traditionelt forbindes påbegyndelsen af Apollontemplet på Palatin med Augustus' sejr over Sextus Pompeius i slaget ved Naulochus i 36 f.v.t., men moderne historikere afviser dette, idet de hævder, at templet blev opført som et direkte resultat af et påstået lynnedslag dette år — og derfor efter Apollons vilje — hvilket var et af de første eksempler på denne guds stigende betydning for Augustus.¹¹⁷ Den nyeste forskning har desuden påvist, at templet blev påbegyndt i forbindelse med femårslegene for slaget ved Actium og dermed fik karakter af et sejrsmonument.¹¹⁸ Templet blev bygget i umiddelbar nærhed af Augustus' eget hus på Palatin, og de to bygninger var endda forbundet af en overdækket rampe.¹¹⁹ Hos Zosimus nævnes både Apollon, Leto og Artemis (Diana),¹²⁰ men i indskriften kun Apollon og Diana. Da der i Apollontemplets cella var opstillet tre statuer, en af *Apollon*, en af hans søster *Diana* og en af deres mor *Leto*,¹²¹ lyder det sandsynligt, at der er blevet ofret til alle tre guder, men man kan have nedprioriteret Letos rolle ved udfærdigelsen af indskriften, eller også tager Zosimus fejl. Det er helt klart Apollon, der er hovedguden på Palatin; hans navn står forrest i K 146, mens Diana nævnes til sidst i K 146.

KL 142 Oraklet nævner "lige så store ofre" til Apollon,¹²² formentlig en tyr, mens indskriften nævner de samme tre slags offerkager som til Ilithyia. Jean Gag  anforer, at det blodløse offer til Apollon er tegn på, at han her bliver opfattet som frugtbarhedsgud.¹²³

117. Hekster & Rich 2006 155; både Sueton *Divus Augustus* 29.3 og Dio Cassius XLIX.15.5 fortæller om lynnedslaget.

118. Hjort Lange 196.

119. Carettoni 48 abb. 6 samt 51; denne rampes eksistens bestrides dog af flere forskere pga. terrænets store niveau-forskelle, se bl.a. Beard, North & Price I 198 note 111.

120. Zosimus 2.5.2.

121. Se note til C 9-11.

122. Zosimus 2.6.13.

123. Gag  632. Også Tibul 2.5.84-91 beskriver Apollon i denne funktion.

- KM 147** Antallet 27 (3 x 9) lader sig rekonstruere ud fra Zosimus.¹²⁴ Tallet 3 har en særlig kultisk betydning, ikke bare i forbindelse med sekularlegene,¹²⁵ men generelt i både antik og moderne religionsudøvelse. Hos Valerius Maximus forklares sekularlegenes afhængighed af tallet 3 med oprindelsesmyten, ifølge hvilken Valesius netop havde tre børn, to sønner og en datter.¹²⁶ Warde Fowler mener, at antallet 27, altså 3 x 9, stammer fra antallet af dansetrin i kultiske danse.¹²⁷ Der nævnes kordanse i D 21 i forbindelse med afsyngelsen af hymnen, og Beard, North & Price anfører, at kædedanse udførte af kvinder og/eller børn var et almindeligt kultisk element i romersk religionsudøvelse fra det 3. århundrede f.v.t. og frem, og måske også i forbindelse med sekularlegene.¹²⁸
- KM 149** Indskriftens vel nok mest berømte linje, hvor Horats nævnes ved navn som forfatter af sekularhymnen, se foto fig. 4.
- LM 153** *De ludi scaenici*, teaterlege, der nævnes her, må være de samme lege, som blev nævnt i GHI 10.
- LM 154** *Metae*, væddeløbssøjler, er de to kegleformede søjler, der markerede vendepunkterne for vognene på væddeløbsbanen. At der blev afholdt væddekorser, som var meget pladskrævende, støtter formodningen om, at der må være tale om det område af Marsmarken, der kaldtes *Trigarium*, se note til GHI 108. Potitus Messalla tilhørte gens Valeria og var altså en fjern efterkommer af Valesius fra oprindelsesmyten til sekularlegene, og det har sandsynligvis været grunden til, at netop denne *quindecemvir* fik æren af at præsentere hesteshowet.
- LM 155** *Ludi honorarii* var lege, der blev afholdt og bekostet af privatpersoner for at opnå hæder og popularitet, i modsætning til de lege, der blev afholdt for at hædre guderne eller som *óσία* for de døde.¹²⁹

124. Zosimus 2.5.5.

125. I indskriften nævnes tallet 3 i forbindelse med ofringerne, fx 9 (3 x 3) gimmerlam og geder, 3 x 9 offerkager til Ilithya og Apollon og Diana, og legene finder sted 3 nætter og 3 dage.

126. Valerius Maximus ss. 33-35.

127. Warde Fowler 211-212.

128. Beard, North & Price I 70-72.

129. Tertullian *De spectaculis* c.21.

- LM 156** *thymelicus* og *asticus* er begge adjektiver af græsk oprindelse, der betegner henholdsvis “musikalske opførelser” og “dramaopførelser i et teater”; teatret på Circus Flaminius kan være Marcellusteatret, der dog først blev dediceret til Augustus’ afdøde nevø og svigersøn Marcellus i 13 f.v.t.
- LM 163** Det var almindeligt med dyrekampe, *venationes*, i forbindelse med lege. Det drejede sig om kunstigt tilrettelagte jagtscener, hvor især afrikanske dyr blev nedlagt. Den sidste halvdel af linje 163 er ikke bevaret, så der mangler en stedsangivelse, men Augustus nævner i *Res Gestae*, at han foranstaltede *venationes* på såvel Circus Maximus som på Forum og i amfiteatre.¹³⁰ Da dyrekampene afholdtes i umiddelbar forlængelse af sekularlege, kan de måske — i lighed med væddekorserne — have fundet sted på *Trigarium*.
- LM 164** Der er stor uenighed om, hvilken slags procession, *pompa*, der er beskrevet i LM 164. Aline Abaecherli Boyce har beskæftiget sig med den severiske indskrifts beskrivelse af *pompa*. Denne procession fandt sted lige efter afsyngelsen af *CS*, umiddelbart inden *Ludi Circenses* begyndte. Hun mener derfor, at processionen har haft en på én gang afsluttende og initierende funktion, idet den markerede afslutningen af de hellige sekularlege og samtidig begyndelsen på de verdslige circuslege.¹³¹ Da tidspunktet for den augustæiske procession for det første ligger ni dage senere, kan denne funktion efter min mening ikke uden videre overføres til processionen i LM 164. Processioner i forbindelse med *Ludi Circenses* var obligatoriske. Unge mænd til hest og til fods gik i procession for at vise, hvor smukke og stærke de var.¹³² Da processionen i LM 164 netop finder sted i forbindelse med circuslege, og da der tydeligt står *puer*, dreng/ung mand, finder jeg, at det lige så vel kan dreje sig om en sådan procession.

130. *Res Gestae* 22; indtil opførelsen af Colosseum var der ingen permanente amfiteatre i Rom, kun midlertidige konstruktioner, bl.a. på Marsmarken.

131. Abaecherli Boyce 36-48.

132. Dion. Hal. 7.72.

LM 165 Agrippa spillede også en fremtrædende rolle i legene efter sekularlegene. Der findes ingen kilder til finansieringen af de afsluttende syv dages *Ludi honorarii*. Den pengesum, der nævnes i AB 2-3, skulle gå til afholdelsen af sekularlegene, og selv om Cavallaro argumenterer for, at Augustus, når han i *Res Gestae* skriver "*ludos feci*";¹³³ allerede i 17 f.v.t. ikke skelnede mellem sine egne og statens penge,¹³⁴ finder jeg det sandsynligt, at Agrippa har fået lov til at afholde væddeløbslegene i sit eget navn; det var netop meningen med *Ludi honorarii*, at en bestemt person kunne få æren for legene. Desuden påpeger Augustus selv, at det var i sin egenskab af *magister* for femtenmandskollegiet, at han sammen med sin rådskollega Agrippa afholdt (*feci*) sekularlegene.¹³⁵

LM 166 Femtenmandskollegiets formelle "underskrift" af indskriften med alle 21 navne, ikke som tidligere blot en "tilstedeværelsesliste". Det har været vigtigt for *quindecimvirerne*, at de, der havde gennemført så vigtige lege, også fik bevaret deres navne for eftertiden. Selve opstillingen af søjlen med indskriften skete også "for at bevare mindet om en så betydningsfuld religiøs begivenhed for eftertiden" (DEF 59). Man kunne imidlertid have opnået dette ved en meget kortere indskrift, evt. en skulptur med en indskrift (fx af den ofrende Augustus), men Schnegg-Köhler hævder, at Augustus har villet sikre, at den korrekte udførelse af ritualerne blev overleveret til senere generationers efterfølgelse. Jeg er ikke helt enig i dette. Hvis indskriften har skullet fungere som en slags manual i forbindelse efterfølgende lege, er mængden af informationer ikke tilstrækkelig. Den severiske indskrift er langt mere detaljeret og virker derfor mere som en "brugsanvisning". Den tre (måske fire) meter høje søjle har efter min mening haft en dobbelt funktion. Den har – som angivet i DEF 59 – skullet fungere som et mindesmærke for legene i 17 f.v.t., på samme måde som også en bygning og en skulptur kunne fungere som *monumentum memoria* – en fælles erindring i bybilledet, der var tilknyttet en bestemt person og dennes slægt.¹³⁶ Når Augustus har foretrukket en søjle med en (trods alt temmelig detaljeret) indskrift, skyldes det efter min mening, at kejseren samtidig har villet institutionalisere sin udgave af legene (inkl. diverse nye guddomme, lokaliteter og varighed) med henblik på senere lege, hvilket i høj grad lykkedes (dette ses tydeligt af den severiske indskrift). Legenes kontinuitet både tilbage og frem i tiden har været vigtig for Augustus, da den styrkede de augustæiske leges autoritet som de "rigtige" sekularlege.

133. *Res Gestae* 22, ss. 45.

134. Cavallaro 159 f.

135. *Res Gestae* 22, ss. 45.

136. Se fx Favro 6 og Isager 1998.

- LM 167** Gaius Sosius dedicerede i 32 f.v.t. sit tempel *in circo Flaminio* til *Apollo Medicus*. Templet var forbundet med Marcellusteatret (L 158 og 161). Sosius kæmpede på Marcus Antonius' side i slaget ved Actium, men blev tilgivet af Augustus og endda optaget i femtenmandskollegiet.
- LM 168** Navnet **C. Asinius Gallus** i yderste venstre kant er hugget væk, formentlig som en følge af den *damnatio memoriae*, som Tiberius iværksatte, efter at Gallus var faldet i unåde hos kejseren i år 30.¹³⁷ Gallus nævnes to andre steder i indskriften, i I 107 og M 151, men på knap så fremtrædende en plads som her, så dér har navnet fået lov til at blive stående.

137. Dio Cassius 58.3 og Tacitus *Annales* 6.23.

Litteraturliste.

- Abaecherli, Aline Boyce**, Processions in the Acta Ludorum Saecularium, *TAPhA* Vol. 72, (1941), pp. 36-48.
- Beard, Mary**, *The Roman Triumph*, Cambridge 2007.
- Beard, Mary & North, John & Price, Simon**, *Religions of Rome 1 A History*, Cambridge 1998.
- Beard, Mary & North, John & Price, Simon**, *Religions of Rome 2 A Sourcebook*, Cambridge 1998.
- Biondi, B.**, *Scritti Giuridici II*, Milano 1965.
- Brunt, P.A.**, *Roman Manpower 225 BC – AD 14*, Oxford 1971.
- Buitenwerf, Rieuwerd**, *Book III of the Sibylline Oracle and its social setting*, Brill 2003.
- Carettoni, Gianfilippo**, *Das Haus des Augustus auf dem Palatin*, Mainz 1983.
- Cavallaro, Maria Adele**, Economia e religio nei ludi secolari Augustei: Per una nuova interpretazione di CIL VI 32324; 32323, 59, *RhM* 122 1979, 49-87 samt 56-59.
- Coarelli, Filippo**, *Il campo Marzio – dalle origini alla fine della repubblica*, Rom 1997.
- Diehl, Erika**, Das Saeculum, seine Riten und Gebete, *RhM* 83/84 1934/35, 255-272 og 348-372.
- Dressel, H.**, Nummi Augusti et Domitiani ad ludos saeculares pertinentes, *Ephemeris epigraphica* 8 1891, 310-315
- Favro, Diane**, *The Urban Image of Augustan Rome*, New York 2007.
- Gagé, Jean**, Apollon Romain, *BEFAR* 182, Paris 1955.
- Galinsky, Karl**, *Augustean Culture*, Princeton 1996.
- Galinsky, Karl**, Augustus' Legislation on Morals and Marriage, *Philologus* 125 1981, 126-44.
- Harris, W. V.**, *War and Imperialism in Republican Rome*, Oxford 1985.
- Hekster, O. & Rich, J.**, Octavian and the Thunderbolt: The Temple of Apollo Palatinus and Roman Traditions of Temple Building, *CQ* 56.1: 149-68.
- Hobsbawm, Eric & Ranger, Terence** (eds.), *The Invention of Tradition*, Cambridge 1983.

- Hopkins, Keith**, *Death and Renewal*, Sociological Studies in Roman History Volume 2, Cambridge 1983.
- Isager, Jacob**, Propertius and the Monumenta of Actium, *Proceedings of the Danish Institute in Athens* 2 1998, 399-411.
- La Rocca, Eugenio**, *Ara Pacis Augustae*, Roma 1983.
- Lange, Carsten Hjort**, *Res Publica Constituta*, Brill 2009.
- Latte, Kurt**, *Römische Religionsgeschichte*, München 1960.
- Miller, John F.**, *Apollo, Augustus, and the Poets*. Cambridge / New York 2009.
- Mommsen, Theodor**, Commentarium ludorum saecularium quintorum et septimorum. *Ephemeris epigrafica* 8, 1891, 617-672.
- Nilsson, M.P.**, "Saeculares Ludi", *RE* 2, R., 2: 1696-1720.
- Parke, H.W.**, *Sibyls and Sibylline Prophecy in Classical Antiquity*, London 1988.
- Pighi, Iohannes Baptista**, *De ludis saecularibus populi Romani Quiritium libri sex*, Amsterdam 1965.
- Rossini, Orietta**, *Ara Pacis*, Roma 2006.
- Roth, K.L.**, Über die römischen Säcularspiele, *RhM* 8 1853, 365-376.
- Scheid, John**, *Cultes, mythes et politique au début de l'Empire* i Graf, Fritz (ed.): Mythos in mythenloser Gesellschaft, *Colloquium Rauricum* 3, Stuttgart / Leipzig, 1993, 109-130.
- Schnegg-Köhler, Bärbel**, Die Augusteischen Säkularspiele, *Archiv für Religionsgeschichte* 4, München 2002.
- Taylor, Lily Ross**, New Light on the History of the Secular Games, *AJPh* 55, 1934, 101-120.
- Zanker, Andreas T.**, Late Horatian Lyric and the Virgilian Golden Age, *American Journal of Philology* Volume 131, Number 3 (Whole Number 523), Fall 2010, 495-516.
- Zanker, Paul**, *The Power of Images*, translated by Alan Shapiro, Michigan 1988.
- Wagenvoorth, Hendrik**: The Origin of the Ludi Saeculares i Wagenvoorth, Hendrik, *Studies in Roman Literature. Culture and Religion*, Leiden 1948.

Wallace-Hadrill, Andrew, Family and Inheritance in the Augustan Marriage Laws, *PCPS* 27 1981, 58-80.

Warde Fowler, W., The Number Twenty-seven in Roman Ritual, *Classical Review* 16, 1902, 211-12.

Weiss, Peter, Die Säkularspiele der Republik – eine annalistsche Fiktion? *MDAI(R)* 80, 1973, 205-17.

TEKSTUDGAVER

Indskriften: **Schnegg-Köhler 2002** samt **CIL VI 32323**.

Oxford Classical Texts: Q. Horati Flacci, Wickham, Eduardus C. (ed.), 1901

Teubner: Censorinus – De Die Natali, Klaus Sallmann (ed.), Leipzig 1988

Alle øvrige latinske tekster fra <http://www.thelatinlibrary.com/>

Alle øvrige græske tekster fra Thesaurus Linguae Graecae

<http://stephanus.tlg.uci.edu.proxy1-bib.sdu.dk:2048/inst/fontsel>

Oversættelse af Phlegon ved Hans Bæk Hansen.

Oversættelse af Dio Cassius ved Kirsten Dige Larsen.

Fotos: Jacob Isager.

Tegninger og kort: Jeppe Kærgaard Jepsen.